

Székely István Gergő:

A romániai magyar szavazók választói magatartása három közvélemény- kutatás tükrében¹

Tartalomjegyzék

Bevezetés	2
Az etnoregionalista pártok	3
A választási sikeresség	6
Szavazók	7
Az RMDSZ mint etnoregionalista párt	8
Módszertani megfontolások	11
Hipotézisek	12
<i>A vallási törésvonal</i>	12
<i>A város-vidék törésvonal</i>	12
<i>A gazdasági törésvonal</i>	13
<i>Szektoriális törésvonalak</i>	14
<i>Az életkor</i>	14
<i>A nem</i>	15
<i>Az iskolázottság</i>	15
<i>A régió</i>	15
2. A pártidentifikációs modell (PID-modell)	16
3. Tematikus szavazás	18
Az adatok feldolgozása és az eredmények	18
1. Szociodemográfiai tényezők	19
<i>A vallásosság hatása</i>	19
<i>Vallásosság és szavazói döntés</i>	20
<i>Város és vidék</i>	21
<i>Az osztályhovatartozás</i>	21
<i>Szektoriális törésvonalak</i>	22
<i>Életkor, nem, iskolázottság</i>	22
<i>Régió</i>	24
2. Pártidentifikáció	25
<i>A pártidentifikáció fogalma</i>	25
<i>Vegyesházasságok</i>	26
3. Tematikus szavazás – az RMDSZ teljesítményével való elégedettség	28
Összegzés, konklúziók	30
Könyvészeti jegyzék	34

¹ A tanulmány egy változata megjelent a Romániai Magyar Évkönyv 2004-2005-ös kiadásában: Székely István Gergő: A romániai magyar szavazók választói magatartása. In Bodó Barna (szerk.) *Romániai Magyar Évkönyv 2004-2005*. Temesvár, Szórvány Alapítvány / Marineasa kiadó, 2005, pp. 49–92.

FIGYELEM! Az elektronikus szöveg idézésekor kérjük tartsa szem előtt, hogy az oldalszámok nem egyeznek meg a nyomtatásban megjelent írás eredeti oldalszámaival.

Bevezetés

Dolgozatom témája a romániai magyar szavazók választói magatartásának vizsgálata. Elsősorban arra törekszem, hogy túllépjek azon a konvencionális bölcsességen (*conventional wisdom*), amely szerint „a magyarok többen a Romániai Magyar Demokrata Szövetségre (a továbbiakban RMDSZ vagy Szövetség) szavaznak.” A vizsgált csoport különleges helyzetéből adódóan ez a kijelentés többé-kevésbé megállja a helyét, mégsem lehet egyenlőségjelet tenni a „romániai magyar” és az „RMDSZ szavazó” kategóriái közé. Egyrészt a Szövetség román szavazatokat is gyűjt, ennek a jelenségnek a vizsgálata azonban nem tartozik a dolgozat célkitűzései közé. Másrészt viszont ismeretes, hogy nem minden romániai magyar megy el szavazni, továbbá, ha el is megy, nem biztos, hogy az RMDSZ-re voksol, következésképp, még ha az imént megfogalmazott „hétköznapi” bölcsesség nem is cáfolható, minden bizonnyal adottak a lehetőségek egy árnyaltabb kép megrajzolására. Ami dolgozatom szempontjából a legérdekesebb, az pontosan a kivételek esete, nevezetesen, a távolmaradás vagy a különféle okokból előforduló átszavazás, illetve azok a tényezők, amelyek e viselkedések mögött meghúzódnak.

Már a legelején fontosnak tartom hangsúlyozni a vizsgált téma különleges mivoltát, ami egyszersmind meghatározza az elemzéshez felhasznált elméleti és módszertani apparátus kiválasztását is. Az RMDSZ etnoregionalista párt, vagyis elsősorban a magyar kisebbség sajátos identitásának és ebből eredő érdekeinek a kifejezésére, elismertetésére és védelmezésére törekszik², szemben a román pártrendszer többi szereplőjével, amelyek elsődleges jellegzetessége a társadalmi-gazdasági bal-jobb dimenzió mentén elfoglalt pozíció. Ezért a szavazói bázis vizsgálatához olyan értelmezési keretre van szükség, amely egyaránt alapoz a választói magatartás elméleti megközelítéseire és az etnoregionalista pártok szakirodalmára. Dolgozatomban tehát a pártelmélet és a *pszephológia*³ eszköztárát ötvözve keresek választ arra a kérdésre, hogy melyek azok a tényezők, amelyek leginkább befolyásolják a romániai magyar szavazó döntését. Végző célom – amennyiben ez lehetséges – a távol maradó és az átszavazó romániai magyar profiljának megrajzolása.

Abból a megfontolásból kiindulva, hogy az etnoregionalista pártok választási sikerességének legjobb mutatója az országos törvényhozó testületben elnyert mandátumok száma⁴, dolgozatomban csak a parlamenti választások vonatkozásában elemzem a szavazók szándékait, a helyhatósági választásokra nem térek ki. Nem az RMDSZ aktuális választási sikerességét vizsgálom, hanem az individuális szavazók szándékát, tehát a részvételi arányok helyett a közvélemény-kutatásokban mért részvételi szándékot elemzem, a leadott szavazat helyett pedig a válaszadó által megjelölt pártpreferenciát.

Az elemzésnek alávetett empirikus adatokat a Nyílt Társadalomért Alapítvány (Fundatia Pentru o Societate Deschisă – Open Society Foundation) megrendelésére készült *Barometrul Relațiilor Interetnice (Etnikai Viszonyok Barométere)* nyers adatbázisai* szolgáltatották. Ezt a közvélemény-kutatást három egymást követő évben (2000-ben, 2001-ben és 2002-ben) végezték el, következésképp eredményeimet is csak erre az időszakra tekintem érvényesnek. Helyenként utalok még a *Barometrul de Opinie Publică* felméréseiből származó eredményekre, ám ezek az adatok dolgozatom szempontjából – a magyar válaszadók kis

² Lásd SZÁSZ ALPÁR ZOLTÁN: The Electoral Success of Dominant Parties Representing the Hungarian Minority in Romania and Slovakia. In *REGIO. A Review of Ethnic and Minority Studies*. (2003) 146. o.

³ A szavazói magatartás tudományos vizsgálatát DAVID E. BUTLER nevezte el *pszephológiának*. Az ókori Athén népgyűlésein használatos szavazókavicsokat nevezték *pszephos*-nak, innen ered az elnevezés. (Lásd TÓKA GÁBOR: A választói magatartás kutatása. In *Politikatudományi Szemle*. 2001/3. 125. o. illetve SZÁSZ ALPÁR ZOLTÁN: *Politikai pszichológia és választói magatartás. Egyetemi jegyzet*. (Kiadatlan kézirat.) Kolozsvár, 2004.)

⁴ Lásd SZÁSZ, 2003, 145. o.

* A 2000-es adatbázis rendelkezésemre bocsátásáért köszönet illeti Kiss Tamást.

száma miatt – gyengébb minőségű anyagot képeznek, ezért csak orientatív szándékkal folyomodik használatukhoz.

Kimondottan a romániai magyarság választói viselkedéséről szóló munkáról nincs tudomásom, következésképp ez a dolgozat egyfajta kísérlet e hiány pótlására, még ha elméleti relevanciája nem is lépi túl a választói magatartás szakirodalmából az etnoregionalista szavazás kontextusára levezethető hipotézisek előtesztelését.

Az etnoregionalista pártok

Az etnoregionalista mozgalmak újjáéledése az 1960-as–’70-es években kezdődött el, amikor a politológusok már szinte konszenzusosan úgy vélekedtek, hogy e jelenségek eltűntek vagy irrelevánssá váltak.

A politikatudomány érdeklődését két jelenség hívta fel e mozgalmakra és pártokra: az európai integráció folyamata, amelynek során egyre inkább kitágult a szubnacionális kormányzati szintek hatásköre, valamint a demokratizálódás harmadik hulláma, amely lehetővé tette a latens partikuláris identitások politikai kifejeződését.⁵ Ma már általánosan elfogadott tény, hogy a legtöbb nyugat-európai állam többitnikumú, következésképp mindegyikben megtalálható a potenciálja annak, hogy az etnikai identitások politikailag is kifejeződésre jussanak. A kommunizmus bukását követően pedig Közép- és Kelet-Európa etnikailag heterogén országaiban is (újra) megalakultak a kisebbségek pártjai és megnyílt a lehetőség a tudományos kutatások előtt. Az etnikai identitások újbóli kifejeződése egyben a nemzetállam elégtelen, mesterséges mivoltára figyelmeztet.⁶

E változások ellenére Ferdinand Müller–Rommel még 1998-ban is úgy vélekedett, hogy az etnoregionalista pártok szakirodalma szegényesnek minősül. A szerző a kutatások hiányát két tényezővel magyarázza: egyrészt a legtöbb kutató kis méretük és országos szinten mért alacsony szavazatarányaik miatt nem tulajdonított túl nagy politikai jelentőséget e pártoknak. Másrészt a politikatudósokat az is visszatartotta a kutatástól, hogy az etnoregionalista pártokról sokkal nehezebb megbízható adatokhoz jutni, mint a nagy tömegpártokról.⁷

Rokkan törésvonal-elméletének értelmében a pártok a nemzeti és ipari forradalmak termékei,⁸ de etnikai és regionalista pártok a közép-európai birodalmak összeomlásának következtében is létrejöttek az I. Világháborút követően, amikor jelentős nemzetrészek szakadtak le anyaországukról és kerültek más, kulturálisan különböző államok fennhatósága alá. Következésképp addig nem létező (vagy más állam kereteiben, fordított előjellel létező) konfliktusok kifejeződéseként olyan pártok jelentek meg, mint a németek érdekeit képviselő *Schleswigsche Partei/Slesvigsk Parti* (SP) Dániában, a *Südtiroler Volkspartei* (SVP) Olaszországban, vagy a magyar kisebbségek pártjai a Kárpát-medence országaiban. Más

⁵ Lásd SZÁSZ ALPÁR ZOLTÁN: Etnoregionalista pártok és választóik Nyugat-Európa hat országában. In VERES VALÉR–GYARMATI ZSOLT (szerk.) *Rodosz tanulmányok III. Kötet: Társadalom- és humán tudományok* Kolozsvár, 2001, Kriterion Könyvkiadó, 135. o.

⁶ URWIN, DEREK W.: Harbinger, Fossil or Fleabite? “Regionalism” and the West European Party Mosaic. In Hans Daalder–Peter Mair (eds.) *Western European Party Systems. Continuity and Change*. London, 1983, Sage Publications. 223. o.

⁷ FERDINAND MÜLLER–ROMMEL: Ethnoregionalist Parties in Western Europe. Theoretical Considerations and Framework of Analysis. In LIEVEN DE WINTER HURI TÜRSAN (eds.) *Regionalist Parties in Western Europe*. London–New York, 1998, Routledge. /Routledge–ECPR Studies in European Political Science./ 18. o.

⁸ Lásd SEYMOUR MARTIN LIPSET–STEIN ROKKAN Cleavage Structures, Party Systems and Voter Alignments. An Introduction. In PETER MAIR (ed.) *The West European Party System*. Oxford, 1990, Oxford University Press, 91–138. o.

etnoregionalista pártok viszont a nemzeti forradalmak idején fellángoló centrum–periféria ellentétek továbbélését tükrözik változatlan államkeretek között.⁹

A nyugodt nemzetközi környezet és a régi törésvonalak relevanciájának csökkenése a '60-as–'70-es években (ami a pártkötődéseknek az előző fejezetben tárgyalt fellazulásában /*dealignment*/ nyilvánult meg), új identitásforrások előtérbe kerülésének kedvezett. Az etnoregionalista pártok igen sikeresnek bizonyultak a kulturális és regionális identitásforrások felélesztésében, mivel csak szunnyadó érzéseket kellett feleleveníteni. Ezek az érzések premodern törésvonalak termékei: a helyi, regionális kultúrák ellenállásában gyökereznek a nemzetépítő központ homogenizáló törekvéseivel szemben. Tehát az etnoregionalista pártok az osztálytörésvonalaknál jóval régebbi identitásokra alapoznak. A vallási identitás ugyan még régebbi, de a legtöbb ország, ahol etnoregionalista mozgalmak létrejöttek, igen homogénnek mondható, következésképp a vallás nem hatott ellenségesen az etnoregionalista azonosulással szemben.¹⁰ Ezzel szemben Románia vallásilag nem homogén ország, sőt, az ortodox egyház fenyegetést is jelent a kisebbségek identitására nézve. A román többség és a magyar kisebbség között ebben a tekintetben húzódó törésvonal rátevéődik az etnikaira, ami tovább erősíti az identitások közti különbséget.

A megnövekedett érdeklődés ellenére még mindig nem létezik egységesen elfogadott értelmezési keret, definíció, de még terminológia sem e pártok tanulmányozására. A szakirodalom nagy része a premodern periódusok etnikai konfliktusainak újjáéledéséről beszél, valamint ezen érdekek tökéletlen vagy ideiglenes beépüléséről a pártrendszerekbe. A regionális és az etnikai pártok Klaus von Beyme kilenc pártcsaládot definiáló tipológiájában különálló kategóriát alkotnak. Ennek ellenére a kategória pontos meghatározása nem bizonyult könnyű feladatnak.¹¹

Derek Urwin úgy vélekedik, hogy az etnoregionális pártok tanulmányozásakor a fogalmi pontosság helyett egy eklektikusabb megközelítés gyümölcsözőbb lehet, mivel nincs egyetértés arra vonatkozóan, hogy ez a kategória mit is fed valójában. E pártoknak nincs túl sok közös vonásuk abban az értelemben, ahogyan a különböző országok kereszténydemokrata vagy szocialista pártjai hasonlítanak egymáshoz. Nincs olyan gazdasági politika vagy a társadalom struktúrájára vonatkozó elképzelés, olyan „Weltanschauung”, amelyet az etnoregionalista pártok többsége osztana.¹² Ami a tömegpártoktól megkülönbözteti őket, az az államra vonatkozó követeléseik természete. Olyan területekkel és csoportokkal azonosulnak, amelyek nem esnek egybe az állam határaival és lakosságával, s követeléseiket is ezen az alapon fogalmazzák meg. Urwin tehát úgy véli, hogy az etnoregionalista pártok legfontosabb közös vonása a területi identitás.¹³

Derek Urwin a pártokat politikai és választási földrajzi szempontból három kategóriába sorolja:

- az országos pártok (*nationwide parties*) azok, amelyek az ország minden választóköri körzetében versengenek a mandátumokért,
- a nem teljesen országos pártok (*imperfectly nationwide parties*) minden, vagy majdnem minden régióban állítanak néhány jelöltet,
- a „kizárólagos” pártok (*exclusive parties*): kizárólag bizonyos régiókban jelölnek.

Urwin továbbá megállapítja, hogy a nyugat-európai etnoregionalista pártok kétharmada részt vett országos választásokon, és a fennmaradó egyharmad is inkább nem teljesen országos

⁹ URWIN, i. m., 240–241. o.

¹⁰ LIEVEN DE WINTER Conclusion. A Comparative Analysis of the Electoral, Office and Policy Success of Ethnoregionalist Parties. In LIEVEN DE WINTER HURI TÜRSAN (eds.) *Regionalist Parties in Western Europe*. London–New York, 1998, Routledge. /Routledge–ECPR Studies in European Political Science. 218. o.

¹¹ Lásd SZÁSZ, 2001, 136. o.

¹² URWIN, i. m., 227. o.

¹³ URWIN, i. m., 232. o.

választási aktivitást folytat, mintsem regionalistát. A szerző nem tulajdonít nagy jelentőséget annak, hogy valamely párt azért szorítkozik „kizárólagos” stratégia követésére, mert a rendelkezésre álló forrásai ezt nem teszik lehetővé, vagy mert etnoregionális szavazótáborra van, hiszen etnikai és/vagy regionalista követeléseket támaszt.¹⁴

Connor az etnikai aspektusra helyezi a hangsúlyt és félrevezetőnek tartja a „regionális” (*regional*), „periférikus” (*peripheral*) és „szubnacionális” (*subnational*) terminusokat e pártok megjelölésére. Urwin szerint ez az érvelés csak akkor lenne lefogadható, ha kizárólag az etnonacionalizmust vizsgálnánk. Bizonyos esetekben azonban a régió nem különül el nyelvtanilag az ország többi részétől, mégis léteznek regionalista pártok, következésképpen a nyelvet nem lehet definíciós kritériumnak tekinteni.¹⁵

Müller–Rommel ezzel szemben egy meglehetősen szűk definíciót ajánl: az etnoregionalista pártokat a földrajzilag koncentrált periférikus kisebbségek arra irányuló erőfeszítései határozzák meg, hogy a fennálló rendet és olykor akár a nemzetállam demokratikus berendezkedését kétségbe vonják, kulturális identitásuk elismerését követelve. Nem tartoznak tehát ebbe a kategóriába a fasiszta nacionalizmust propagáló vagy a bevándorlók ellen fellépő pártok, sem azok a pártok, amelyek programjában a regionalista, autonomista vagy szeparatista törekvések csak másodlagos jelentőséget kapnak, és más, például társadalmi-gazdasági jellegű követeléseknek rendelődnek alá.¹⁶

Lieven De Winter az etnoregionalista pártok programjának meghatározó sajátosságát abban látja, hogy a fennálló nemzeti hatalmi struktúra politikai átszervezését, az önkormányzás (*self-government*) valamilyen formáját követelik. E követelés előtérbe helyezése az, ami tulajdonképpen megkülönbözteti az etnoregionalista pártok családját a többitől.¹⁷ A választási sikeresség érdekében az etnoregionalista pártoknak az önkormányzásra való törekvésen túl más (köz)politikai témákat (*policy issues*) is érinteniük kell, de a társadalmi-gazdasági bal-jobb dimenzió mentén elfoglalt pozícióik vagy az Új Politika témáihoz (posztmaterialista témák) való viszonyulásuk csak másodlagos jelentőséggel bírnak.¹⁸

A vizsgált pártcsalád változatosságát és az ebből fakadó definíciós nehézségeket szem előtt tartva Szász Alpár Zoltán az etnoregionalista pártok olyan meghatározását dolgozta ki, amely mind a pártosság, mind az etnoregionalista jelleg tekintetében minimális.¹⁹ Szerinte nem számít a pártosság feltételének az, hogy az illető szervezet bejusson a politikai képviselet testületeibe, elég, ha hajlandó részt venni a választásokon. Az etnoregionalista jelleg „valamely hozzárendelt (*ascriptive*)²⁰ jellegzetességek definiálta kisebbségi csoport sajátos,

¹⁴ Lásd URWIN, i.m., 228–229. o., illetve SZÁSZ, 2001, 137. o.

¹⁵ Lásd URWIN, i.m., 225. o. A nyelvi elkülönböződés hiányában tevékenykedő etnoregionalista pártokra általában az olaszországi *Lega Nord*ot illetve a Skóciai Nemzeti Pártot (*Scottish National Party*) és a walesi *Plaid Cymru*t hozzák fel a szakirodalomban. A *Lega Nord*ot azonban helyesebb xenofób pártnak tekinteni, mintsem etnoregionalistának (lásd SZÁSZ, 2003, 143. o. /17. jegyzet/), az Egyesült Királyságban pedig újjáéledőben vannak a gaelic nyelvek, tehát itt sem beszélhetünk nyelvi megalapozottság nélküli etnoregionalista mobilizációról.

¹⁶ FERDINAND MÜLLER–ROMMEL, i.m., 19. o.

¹⁷ DE WINTER, i.m., 204. o.

¹⁸ DE WINTER, i.m., 208–209. o.

¹⁹ „Valamely fogalom meghatározása *minimáldefiníció*nak minősül, ha csak az entitás meghatározásához feltétlenül szükséges ismérvekre összpontosít, a többi jellemzőt pedig hipotetikusnak, változónak tekinti. Az ilyen meghatározás egyértelműen szétválasztja a definíciós elemeket – amelyekről kijelenti, hogy igazak – meg az empirikus elemeket – amelyeket a vizsgálat hatáskörébe utal. Lásd GIOVANNI SARTORI: *Parties and Party Systems. A Framework for Analysis*. Vol. I. Cambridge, 1976, Cambridge University Press. 61–63. p. Idézi SZÁSZ ALPÁR ZOLTÁN: *Partide și sisteme de partide*. UBB Cluj, Centrul de Formare Continuă și Învățământ la Distanță. 2003. 12. o. (7. sz. jegyzet.)

²⁰ A szerző itt a parsonsi *achievement–ascription* (*performance–quality*) konfigurációs változóra utal abból a célból, hogy kiemelve e kisebbségek sajátos (nemzeti) jellegét. A használt jelzőt lehetne *tulajdonított*nak, *feltételezett*nek vagy akár *hozzárendelt*nek fordítani. Bár a magyar szakirodalomban van példa az első jelző

hozzárendelt kulturális identitásának és ebből eredően sajátos érdekeinek – beleértve a csoport tagjai által lakott régió kiemelt fejlesztését is – a kifejezésére, elismertetésére megvédelmezésére irányuló elsődleges politikai törekvést” jelenti. Nem definíciós kritérium a csoport periférikus helyzete vagy egy adott térségbe való összpontosulása, valamint a szervezet hivatalos neve.²¹ Szász definíciója dolgozatomban szempontjából egyben pontot tesz a fentiekben bemutatott terminológiai vita végére is, a továbbiakban az *etnoregionalista párt* elnevezést használom.

A választási sikeresség

Lieven de Winter különbséget tesz az etnoregionalista pártok választási (*electoral*), hivatalyszerzési (*office holding*) és (köz)politikai (*policy*) sikeressége között. A hivatalyszerzési sikeresség arra vonatkozik, hogy mennyire koalícióképes a párt, illetve hány miniszteri tárcát szerez. Ez viszont De Winter szerint inkább a nagy pártok azon hajlandóságától függ, hogy koalícióra lépjenek az etnoregionalista pártokkal, ami nagyobb eséllyel következik be, ha az utóbbi szervezetek nem támasztanak szélsőséges követeléseket. A (köz)politikai sikeresség az egységes állam restrukturálásának terén elért sikerekre vonatkozik (mennyire sikerült megvalósítani az autonómiát, a föderalizmust, illetve milyen jogokat sikerült kiharcolni a kisebbség számára). A (köz)politikai siker előfeltétele a választási sikeresség. A hivatalyszerzési és politikai sikeresség negatívan is visszahathat a párt népszerűségére, ugyanis a választók könnyűszerrel elfordulhatnak a párttól, ha a kormányzati szerepvállalás túlzott kompromisszumokkal jár az általa képviselt etnoregionális csoportra nézve. Továbbá ha a közpolitikák nem fizetődnek ki, a társadalmi bázis megvétózhat egy olyan stratégiát, amely látszólag csak a hivatalba kerülő pártelitnek kedvez.²² E dolgozat szempontjából a legnagyobb jelentőséggel az etnoregionalista pártok választási sikerének tényezői bírnak.

De Winter a siker külső és belső tényezőiről beszél. A külső tényezők közé tartozik a választási rendszer, az európai integráció és a következtében megvalósuló hatalomátruházás (*devolúció*), a kritikus események²³ és a napirenden levő specifikus politikai témák, az országos vagy nemzetközi viszonylatban jelentkező demonstratív illetve sokszorozó hatás,²⁴ valamint az etnoregionális identitás jelenléte.

Dolgozatomban szempontjából az etnoregionális identitás érdemel kitüntetett figyelmet. Az etnikum és a vallás a kulturális különbözőség legnyilvánvalóbb indikátorai, ám Urwin arra figyelmeztet, hogy gyakran olyan kategorikus címkékként használják őket, amelyek nem fedik tökéletesen egy csoport tapasztalatainak komplexitását. Urwin szerint egy közös történelmi tapasztalattal rendelkező csoporthoz való tartozást a legjobban az etnicitás jelzi, és intuitívan meg lehet állapítani, hogy mely csoportok etnikaiak és melyek nem.²⁵

használatára (STAUBMANN, HELMUT: Cselekvéseméleti rendszerelmélet – Talcott Parsons. In JULIUS MOREL *et al.* (szerk.): *Szociológiaelmélet*. Budapest, 2000, Osiris. /Osiris Tankönyvek./ 165. o.), ide mégis a másik kettő valamelyike talál. (Szász Alpár Zoltán jegyzetei alapján)

²¹ SZÁSZ, 2003, 144. o., SZÁSZ, 2001, 138. o., illetve SZÁSZ, 2002, 49. o.

²² Lásd DE WINTER: i.m., 235–239. o.

²³ Például az Északi-tengeri olajmezők felfedezése felélesztette Skócia gazdasági életképességének reményeit, ami az etnoregionalista diskurzus felerősödéséhez vezetett. (lásd DE WINTER, i.m., 221. o.)

²⁴ A demonstratív hatás (*demonstration effect*) az a jelenség, amikor egy bizonyos régió etnoregionalista követeléseinek sikerén felbuzdulva az illető ország vagy más országok más régióiban is megerősödik az etnoregionalista aktivitás. Sokszorozó hatásról (*escalation effect*) akkor beszélünk, amikor régiók vagy etnoregionalista pártok között konfliktus van (gyakorta ugyanazon terület ellenőrzése a konfliktus oka), és ahelyett, hogy közösen szállnának szembe a központi hatalommal, elmérgesedik köztük a konfliktus, és a politikai napirend központi elemévé válik. A konfliktus elmérgesedése növelheti az etnoregionalista pártok támogatottságát. (lásd DE WINTER, i.m., 220. o.)

²⁵ URWIN, i.m., 225. o.

De Winter a kulturális különbözőség jobb indikátorának tekinti a hovatartozás érzését (az identitást), mint a nyelvet. Bizonyos területeken nagyon magas a régióval való azonosulás mértéke, míg az állammal kevesen azonosulnak.²⁶ Noha a nyelv a különbözőség legszembetűnőbb szimbóluma, és a nyelvvel kapcsolatos követelések általában központi jelentőségűek az etnopolitikában, bizonyos esetekben mégsem a nyelv differenciál, például Skóciában vagy Észak-Írországbán. Az utóbbi esetben a vallásnak jut a meghatározó szerep.²⁷ Érdekes példa a *Svenska Folkpartiet* (finnországi *Svéd Néppárt*) esete: a politikai mobilizáció alapja ugyan a nyelv, de a svéd anyanyelvűek svédül beszélő (svéd anyanyelvű) finneknek vallják magukat, vagyis teljes mértékben azonosulnak a finn állammal. Következésképp az identitás és a nyelv fogalmai nem mindig felcserélhetőek,²⁸ bár a párt által képviselt identitást sok esetben megerősíti a társadalmi bázis nyelvi különbözősége.

Az identitás további forrása a régió relatív társadalmi-gazdasági státusa és a pénzübeli transzferek iránya a régió és az ország többi része között. A legerősebb regionalista mozgalmak a fejlődő vagy az országos átlagnál fejlettebb régiókból származnak, amelyek képesek lennének önmaguk független fenntartására. Másrészt viszont a gazdasági vagy kulturális alsóbbrendűség érzete is termékeny talaja lehet az etnoregionalista mozgalmaknak.²⁹

A választási sikeresség belső tényezőiként De Winter a pártvezetés jelentette erőforrást, a pártszervezet erejét, a politikai cselekvés Seiler által leírt stratégiáit, illetve a pártnak a médiában való jelenlétét, a társadalmi mozgalmakkal való kapcsolatát és a szavazókat sorolja fel. Részletesebben csak az utóbbira térek ki.

Szavazók

Az etnoregionalista pártok társadalmi bázisának két hagyományos felfogása létezik. Az első álláspont agrár-alapú szavazói bázist feltételezett, a másik pedig a társadalmi-gazdasági sajátosságok teljes spektrumát jelölte meg. Valójában igen kevés etnoregionalista párt rendelkezik jelentős agrártámogatottsággal, a ritka kivételek közé tartozik a *Bayernpartei*, a *Schleswigsche Partei/Slesvigsk Parti* és a *Südtiroler Volkspartei*.

Az etnoregionalista pártok a politikai mobilizáció két alapjára építhetnek:

- A terület: a regionális politika sine qua non-ja. A területileg nem koncentrált, szórványban élő csoportokat sokkal nehezebb mobilizálni, mint az illető etnikum által többen lakott területek népességét.
- A csoportidentitás: tudatossága és jelentősége időben változik. Empirikusan ma a csoportidentitás etnikai identitást jelent. Többetnikumú államokban a kisebbségek többszörös identitásokkal rendelkeznek. Például Skóciában valaki vallhatja magát egyszerre britnek és skótnak, Belgiumban belgának és flamandnak, bár Erdélyben meglehetősen ritka, hogy valaki egyszerre romának és magyarnak is érezze magát. Az etnoregionalista mobilizációt megkönnyíti a nyelvi különbségek jelenléte. Egy különálló kommunikációs eszköz jelentős politikai erőforrást jelent, amely viszont könnyen konfliktust vált ki. Bár a vallás politikai szerepe visszaszorult Európában, a vallási különbözőség is potenciális mozgósító erőforrás lehet, mint Észak-Írország esetében.³⁰

A terület és az etnikai identitás tökéletes egybeesése csak ritkán fordul elő (Skócia, Wales, Belgium). Máshol a területet különböző identitású csoportok lakják, ez megerősíti a pártok elkötelezettségét, de egyben meg is nehezíti feladatukat. Az egyik legnagyobb probléma az

²⁶ DE WINTER, i.m., 216. o.

²⁷ URWIN, i.m., 225. o.

²⁸ URWIN, i.m., 232. o.

²⁹ URWIN, i.m., 241–242. o., illetve DE WINTER, i.m., 217. o.

³⁰ Lásd URWIN, i.m., 239–240. o.

etnoregionalista pártok számára az, hogy nem az egyedüli szószólói a régióknak.³¹ Nem minden baszkföldi lakos beszéli a baszkot, Erdélyben, sőt, a Székelyföldön sem mindenki magyar. Bár az etnicitás, több évtizednyi szunnyadás után ismét jelentős mobilizációs alappá vált, egyetlen etnikai csoport sem teljesen monolitikus. A modern társadalmakra jellemző más lojalitások és törésvonalak nem tűntek el teljesen az etnikai előtérbe kerülésével.

Az RMDSZ mint etnoregionalista párt

E dolgozatban a *Romániai Magyar Demokrata Szövetséget* etnoregionalista pártnak tekintem. Az etnoregionalista pártok minimáldefiníciójának az RMDSZ mindkét szempontból eleget tesz, sőt, ami a pártág kritériumát illeti, nemcsak hogy részt vesz a választásokon, de mindeddig sikeresen be is jutott a román országos törvényhozó testületbe. Jóllehet jelöltek az Ókirályság több megyéjében is állít, szavazóbázisa az erdélyi megyékbe koncentrálódik, tehát nem tökéletesen nemzeti szintű (*imperfectly nationwide*) aktivitás jellemzi. Követelése alapján inkább a Lieven De Winter által protekcionista néven nevezett típusba sorolható, bár, főleg 1996 előtt autonomista törekvések is jellemezték.³² Márton János – az RMDSZ 1995–2002 között született fontosabb program-jellegű dokumentumainak tartalomelemzése nyomán – kimutatta, hogy az RMDSZ dokumentumokban „fokozatosan visszaszorul az autonómia képviselője, az egyes kormányzati ciklusokon belül olyannyira, hogy az RMDSZ-nek a hatalom közelébe való kerülésével a diskurzus szintjén is elsikkad. A legkomplexebb RMDSZ autonómiaprogramot az 1995-ös (pártprogram) tartalmazza, ám ez is arra enged következtetni, hogy az RMDSZ-nek nem volt kidolgozott, koherens autonómiakoncepciója, hanem különböző elképzelésekből ötvözött, akár hibridnek is nevezhető változat került be a programba. Az RMDSZ kormányra kerülésével még ennek a programnak a képviselője is lekerült a napirendről”, és mindmáig nem valósult meg egy átfogó, a román jogrenddel összeegyeztethető autonómiaprogram kidolgozása,³³ következésképp joggal sorolhatjuk a Szövetséget a protekcionista pártok csoportjába.

Az RMDSZ választói bázisát egyértelműen a romániai magyarok képezik. A magyar kisebbség és a román többség között több, egymásra tevődő törésvonal is húzódik. A magyar kisebbség nemcsak etnikailag és nyelvileg más, mint a románság, hanem vallásilag is a nyugati kereszténységhez tartozik, szemben a görögkeleti többséggel. Továbbá területileg a magyarság zöme Erdélyben él, amely országrészt a románság egy része is fejlett perifériának tekint.

Mégis, individuális szinten nem jelenthető ki, hogy aki magyar, az RMDSZ-re szavaz, és aki az RMDSZ-re szavaz, az magyar. Amint az a korábban elmondottakból kitűnik, az etnikum vagy a nyelv nem tekinthető az egyetlen és kizárólagos meghatározó tényezőnek az etnoregionalista pártok szavazóbázisának szempontjából. Ebből kiindulva dolgozatomban elsősorban arra törekszem, hogy minél árnyaltabb képet fessek a romániai magyar szavazók viselkedéséről, és megvizsgáljam a különböző szocio-demográfiai, attitűd-jellegű, valamint politikai témákra vonatkozó változóknak a választók döntésére gyakorolt hatását.

³¹ URWIN, i.m., 232. o. Illetve 252. o.

³² A protekcionista etnoregionalista pártok az általuk képviselt népcsoport egyedi karakterét hangsúlyozzák, és a centrumtól olyan intézkedéseket követelnek, amelyek e kulturális identitás megőrzését és fejlődését biztosítják, az állam meglévő keretein belül (az anyanyelv hivatalossá tétele a régióban vagy kétnyelvűség, a diszkrimináció felszámolása stb.) Ezzel szemben az autonomista pártok a központ és a régió közti hatalommegosztást tűzik ki célul, azzal a feltétellel, hogy a régiót másképp kezeljék, mint az állam más területeit. Lásd DE WINTER: i.m., 205–207. o.

³³ Lásd MÁRTON JÁNOS: A romániai magyar társadalom sajátos kérdései az RMDSZ 1996–2002 közötti programjaiban és politikájában (II.). In *Magyar Kisebbség*. Új Sorozat, IX. Évfolyam 30. (2004/1–2), 562–563. o.

A választói magatartás kutatásának elméleti megközelítései

A *pszephológiában* három elméleti megközelítést lehet elkülöníteni: a szociológiai nézőpontot, a szociálpszichológiai modellt, valamint a racionális döntések elméletét. Jóllehet mindhárom paradigmának jelentős irodalma van, ebben a dolgozatban csupán néhány mondat erejéig térhetek ki a témára, így arra szorítkozom, hogy ismertessem azokat az elméleti szempontokat, amelyek a vizsgált változók kiválasztását megalapozzák.

1. A *választásszociológiai megközelítés*, amely XX. század első felében uralta a választói magatartás kutatását, elsősorban a szavazás csoport-alapjaira koncentrál, tárgyai a csoportok és a pártok, nem az egyének. A szavazók viselkedését elsősorban szociodemográfiai mutatókkal magyarázza. Ezek közül a legfontosabbak talán a Lipset és Rokkan által leírt, az európai pártrendszereket megalapozó törésvonalak: a vallási törésvonal, a centrum és a periféria szembenállása, a város-vidék ellentét, valamint a munkaerőpiacot kettészelő gazdasági törésvonal (vagy osztály-törésvonal).³⁴ Két radikális brit szerző, Patrick Dunleavy és Christopher Husbands az 1980-as években újabb törésvonalak megjelenéséről írt könyvet. Elméletük értelmében az állami szektor növekedésének következtében a termelési szektor vonatkozásában különbséget tehetünk az állami, illetve a magánszektorban foglalkoztatottak között, a fogyasztási szektor vonatkozásában pedig az állami szolgáltatások (lakásbérlők és tömegközlekedést igénybe vevők), illetve a magánszolgáltatások fogyasztói (lakás- és autótulajdonosok) között. Továbbá törésvonal húzódik az állam által eltartottak (nyugdíjasok, munkanélküliek) és az államtól függetlenek között. E megosztottságokat a szerzők szektorális törésvonalaknak nevezik, mivel metszik a függőleges osztálytagoltságot.³⁵ A választások szociológiai vizsgálatában továbbá más szociodemográfiai változók is hasznosnak bizonyulhatnak. Az életkor, a nem és az iskolázottság kevesebbet mondanak a szociális és a politikai szféra közti összefüggésekről, és nem generálnak törésvonalakat, mindazonáltal nem tekinthetünk el a választói magatartásra gyakorolt hatásuktól.

2. A túl leegyszerűsítőnek és determinisztikusnak tartott szociológiai megközelítésekkel szembeni reakcióként a Michigani Egyetem (*Michigan State University*) kutatói az egyéni viselkedés mögött meghúzódó pszichológiai folyamatok szerepére hívták fel a figyelmet. Angus Campbellnek és munkatársainak 1960-ban megjelent, az 1948–1956 közötti amerikai elnökválasztásokat vizsgáló *The American Voter*³⁶ című könyve a szavazás *szociálpszichológiai modelljét*³⁷ alkotja meg. A Michigai Iskola képviselői szerint az állampolgárok számításait politikai hitrendszerük és értékeik is befolyásolják, s ezek túlmutatnak a csoportkötődéseken vagy a csoportok által nyújtott támpontok percepcióin. A választásokat nem történelmi törésvonalak mentén kialakuló konfliktusnak, hanem aktuális problémákról szóló döntésnek kell tekinteni.³⁸ A szociálpszichológiai elmélet kulcsfogalma a

³⁴ Lásd SEYMOUR MARTIN LIPSET–STEIN ROKKAN, i.m.

³⁵ DUNLEAVY, PATRICK.–HUSBANDS, CHRISTOPHER: *British Democracy at the Crossroads*. London, 1985, Allan & Unwin. Hivatkoznak rájuk MARTIN HARROP–WILLIAM L. MILLER, *Elections and Voters. A Comparative Introduction*. London, 1987, The Macmillan Press. 193–197. o.

³⁶ ANGUS CAMPBELL, PHILIP E. CONVERSE, WARREN E. MILLER AND DONALD E. STOKES *The American Voter*. Midway Reprint. Chicago and London, 1980, The University of Chicago

³⁷ A modell további elnevezései: *pártidentifikációs modell*, *PID-modell*, *oksági tölcsermodell*

³⁸ RUSSEL J. DALTON *Citizen Politics. Public Opinion and Political Parties in Advanced Industrial Democracies*. 2nd ed. Chatham–NJ, 1996, Chatham House. 196. o.

*párttal való azonosulás*³⁹. Az egyén és a párt viszonya ritkán konkretizálódik formális tagsági viszonyban, viszont nem is merül ki a periodikusan leadott voksokban. A kapcsolat egy hosszú távú, affektív jellegű pszichológiai azonosulás formáját ölti, amely beépül a személy énképébe, akár csak a vallása vagy a nemzetisége, vagy valamely társadalmi csoporttal való identifikációja. Ez az azonosulás a családban öröklődik, a referenciacsoport hatására alakul és idővel egyre erősebbé válik, a személyek egyre inkább pártosságukra hagyatkoznak az őket elárasztó politikai információk feldolgozásában.⁴⁰ A pártidentifikáció az egyén hitrendszerének központi jelentőségű eleme, amely árnyalja az egyén attitűdjeit kialakulásuk folyamatában. A társadalmi csoportok gondolatmankóihoz viszonyítva a politikai jelenségek sokkal szélesebb skálájára releváns, mivel a pártok központi szerepet játszanak a politikában és az események meg témák a szavazóhoz a legtöbbször pártos terminusokban, az egyes pártok álláspontját tükrözve jutnak el.⁴¹ Az egyén számára a párt az egyik legfontosabb véleményformáló ágens. Bár a pártidentifikáció nem magyarázza a politikai attitűdök összességét, a szavazónak a politikáról kialakított képét koherenciával ruházza fel és konzisztenssé teszi a párt álláspontjával. Eszközt szolgáltat a szavazási döntéshez, valamint a rövid távon aktuális politikai témák (*issues*) és a jelöltek értékeléséhez is.

Az elmélet természetesen az amerikai realitást ragadja meg a legjobban. Az amerikai szavazó azért ért egyet a Republikánus párttal, mert ő maga republikánusnak tartja magát, és nem fordítva.⁴² Bár előfordulhat, hogy egy-egy választáson a Demokraták jelöltjére voksol, hosszú távon hű marad pártjához. Látható, hogy a pártidentifikáció nem azonos a szavazattal, vagyis a hosszú távú pszichológiai kötődést el lehet különíteni a nyilvános viselkedéstől. Sajnos éppen ebben rejlik az elmélet alkalmazhatóságának legnagyobb korlátja is: a két fogalom szétválasztása gyakorlatilag csak az Egyesült Államokban lehetséges. Az európai demokráciák kutatói a pártidentifikációt a bal-jobb irányultsággal próbálták helyettesíteni,⁴³ és ebben a dolgotatban is egy *proxy*⁴⁴ segítségével fogom az elmélet bizonyos elemeit operacionalizálni.

3. A *pszephológia* harmadik paradigmája a *racionális döntések elméletéből* táplálkozik, meghonosítója a politikatudományban Anthony Downs közgazdász. Downs elméletének axiómája az, hogy az állampolgárok racionálisan cselekszenek a politikában: arra szavaznak, akiről azt hiszik, hogy megválasztása a legtöbb előnyt fogja számukra biztosítani. Downs követői a pártidentifikációs modell kritikájaként kidolgozták a *tematikus szavazás* elméletét, amelynek keretében a *gazdasági szavazás* (*economic /issue/ voting*) vizsgálata rendelkezik igen gazdag szakirodalommal. A tematikus szavazó a társadalmi- és a pártidentifikációból fakadó gondolatmankók helyett inkább rövid távú tényezők – a politikai kérdések és a jelöltek arculata – függvényében hozza meg politikai döntéseit.⁴⁵ Fiorina szerint

³⁹ *A party identification*, illetve *partisanship* fogalmát a magyar szakirodalom még *pártidentifikációnak*, illetve *pártosságnak* is fordítja. (Lásd .ENYEDI ZSOLT–KÖRÖSÉNYI ANDRÁS *Pártok és pártrendszerek*. Budapest, 2001, Osiris. *passim.*, illetve TÓKA GÁBOR: i.m.)

⁴⁰ MARTIN HARROP–WILLIAM L. MILLER, i.m., 130–140.o.

⁴¹ DALTON, i.m., 206.o.

⁴² RUSSELL J. DALTON–MARTIN P. WATTENBERG: The Not So Simple Act of Voting. In ADA FINIFTER (ed.) *Political Science: The State of the Discipline II*. Washington DC, 1993, American Political Science Association. 197. o.

⁴³ Például ANNICK PERCHERON–M. KENT JENNINGS: Political Continuities in French Families: A New Perspective on an Old Controversy. In. *Comparative Politics* Vol. 13. (July 1981), pp. 421–436. Hivatkoznak rájuk ANDERS WESTHOLM–RICHARD G. NIEMI: Political Institutions and Political Socialization. In *Comparative Politics* Vol. 25. No. 1. (October 1992). pp.25–41.

⁴⁴ *Proxy* alatt az az operacionalizálási eljárás értendő, hogy a vizsgálni kívánt, de a rendelkezésre álló adatokban nem szereplő változó helyett az azokhoz legjobban hasonlító, az elmélet szempontjából legközelebb álló indikátorokat használjuk fel.

⁴⁵ Lásd RUSSEL J. DALTON–MARTIN P. WATTENBERG, i.m., 206–208. o.

a választó tisztában van azzal, hogy milyen volt az élet a hatalmon levő kormány idején, hiszen a politikák eredményességének megállapításához nem szükséges a gazdasági mutatók vagy az ágazati politikák pontos ismerete. A teljesítményalapú szavazás hasznos gondolatmunkó a szavazó számára, hogy a sikertelennek ítélt politikát elvesse és a sikeresnek észleltet támogassa.⁴⁶ Carmines és Stimson a tematikus szavazás vonatkozásában *könnyű és nehéz témákat (easy/hard issues)* különböztetnek meg.⁴⁷ Könnyűek az olyan emocionális jellegű témák, mint pl. a faji kérdés: kevés információ is elég ahhoz, hogy véleményt lehessen alkotni a témával kapcsolatban. A nehéz témák – jelesül a gazdasági témák – több információt igényelnek. A pusztán „zsigeri reakció” nem elég a (helyes) döntéshez. Az alacsony iskolázottak inkább könnyű témákra összpontosító szavazóknak számítanak, mintsem nehéz témákra összpontosító szavazóknak, vagy akár nem-tematikus szavazóknak. Az iskolázottabbak nehéz témákra vonatkozóan is képesek véleményt alkotni és ennek megfelelően szavazni. Az etnikum a fajhoz hasonlóan könnyű téma, ugyanis gyakorta erősen preferált kisebbségi és olykor akár ellenségesként percepiált többségi jelöltek közül lehet választani.⁴⁸ Következésképp a választói magatartás racionalista megközelítéseiből két tanulság is származhat a romániai magyar szavazók viselkedésére nézve: egyrészt az etnikai kérdést felfoghatjuk egyfajta *könnyű témaként*, amely minden érintett számára hozzáférhető, függetlenül iskolázottságától vagy értelmi képességeitől. Másrészt a kormány teljesítményével való elégedettség analógiájára az etnoregionalista pártra leadott szavazatokat is felfoghatjuk a párt teljesítményét értékelő aktusként is.

Módszertani megfontolások

Az etnoregionalista pártok általában nem szándékoznak az egész választóközönségből szavazatokat szerezni, hanem maximalizálni igyekeznek támogatottságukat saját régiójukban vagy az illető etnikum körében. Ezért a sikerességet nem az országos szinten mért szavazataránnyal, hanem a célcsoport demográfiai súlyához viszonyítva kell mérni.⁴⁹

Jorge Gordin szerint azonban ennek a mérési módszernek hátrányai lehetnek: egyrészt az etnoregionalista pártok nem kizárólag a képviselt etnikai csoportot kívánják megszólítani, hanem gyakran olyan választókat is megcélolnak, akik nem szükségszerűen őshonosok a régióban vagy nem beszélik a regionális nyelvet; másrészt félrevezető lehet az etnoregionalista párt választási sikerét úgy definiálni, mint a párt azon képességét, hogy megszerezze a releváns etnikai szavazatokat. Mindamellet, hogy az etnoregionalista párt explicit célja képviselni az etnikai kisebbséget, választási törekvéseinek ez a meghatározása túl szűk, ugyanis pusztán a lojális támogatók mobilizációjának mérésével nem ragadhatjuk meg a párt maximális szavazati potenciálját.⁵⁰

Ebben a dolgozatban nem aktuális választási sikerességet mérek, hanem csak az individuális szavazóknak a közvéleménykutatások alkalmával kinyilvánított szándékát. A választók preferenciáját és részvételi hajlandóságát a parlamenti választások vonatkozásában fogom vizsgálni, a romániai magyarság választói magatartását a helyhatósági választásokon nem elemzem.

⁴⁶ FIORINA, MORRIS *Retrospective Voting in American National Elections*. New Haven, 1981, Yale University Press. Hivatkoznak rá RUSSEL J. DALTON–MARTIN P. WATTENBERG, i.m., 207–208. o.

⁴⁷ CARMINES, E.G.–STIMSON, J.A. The Two Faces of Issue Voting In *American Political Science Review* 74,(1980) pp. 78-91. Hivatkoznak rájuk MARTIN HARROP–WILLIAM L. MILLER, i.m., 104. o.

⁴⁸ SZÁSZ ALPÁR ZOLTÁN: *Political Mobilization of National and Ethnic Minorities*. MA Thesis (Central European University.) Budapest, 1996. 46. o.

⁴⁹ DE WINTER, i.m.,211. o.

⁵⁰ GORDIN, JORGE P. The Electoral Fate of Ethnoregionalist Parties in Western Europe: A Boolean Test of Extant Explanations. In *Scandinavian Political Studies*, Vol 24 – No.2. 2001, pp 149–170.

Meg kell jegyezni, hogy a közvéleménykutatásos módszer egyik legnagyobb gyengéje éppen a szavazati szándék vizsgálatából adódik, ugyanis a szándék és a manifeszt viselkedés közé nem lehet egyenlőségjelet tenni. A megkérdezett válaszolhat őszintétlenül, vagy a választásokig megváltozhat a véleménye. Van némi alap azt feltételezni, hogy nem mindenki váltja valóra a kérdezőbiztosok előtt kinyilvánított szándékát a szavazófülkében. Az is elképzelhető, hogy egyes magyarok szégyellnék azt válaszolni, hogy nem az RMDSZ-re szándékoznak szavazni.

Minden változó hatását egyaránt vizsgálom a részvételi szándék és a pártpreferencia vonatkozásában.⁵¹ A részvétel szempontjából nem lényeges, hogy egy etnoregionalista párt képezi a kutatás tárgyát, ám ezek az eredmények komparatív perspektívában lennének érdekesek, elsősorban a többségi nemzet mintázataival összehasonlítva. Másképp fogalmazva arra szeretnék rávilágítani, hogy a szakirodalomban fellelhető, a részvételre vonatkozó empirikus szabályszerűségek közül melyek azok, amelyek a romániai magyarságra (is) érvényesek.

A választók preferenciáit illetően azonban az RMDSZ etnoregionalista jellege már sokkal nagyobb súlyt kap, ugyanis a korábban ismertett elméleti megközelítések által kiemelt változók közül nem mindegyik tekinthető relevánsnak az etnoregionalista szavazás szempontjából, ezért hipotéziseimet csak az etnoregionalista pártok szakirodalmá által relevánsnak tekintett tényezők esetében fogalmazom meg oly módon, hogy az összefüggés irányára vonatkozóan is tartalmazzanak predikciót, a többi változó hatására vonatkozó kijelentések nullhipotézis alakját öltik.

Hipotézisek

1. Szociofemográfiai mutatók

A vallási törésvonal

Romániában a többség és a magyar kisebbség vallási szempontból is különbözik egymástól. A legtöbb román görögkeleti vagy görög katolikus felekezetű, míg a magyarok – kevés kivétellel – a nyugati kereszténységhez tartoznak. A történelmi egyházak a magyarság identitásának ápolásában is jelentős szerepet vállalnak, a szórványban olykor a templom az egyetlen hely, ahol a magyar közösséghez tartozók találkoznak. Az etnikai és a vallási identitás tehát összekapcsolódik a romániai magyarság esetében, ezért elvárható, hogy a vallásosabb érületű egyének nemzeti öntudata erősebb. Ezt a lehetséges összefüggést a következő hipotézisek segítségével tesztelem:

H1. A magukat vallásosabbnak vallók nagyobb valószínűséggel mennek el szavazni.

H2. A magukat vallásosabbnak vallók kisebb valószínűséggel szavaznak más pártra, mint az RMDSZ.

A város-vidék törésvonal

A részvételi szándék és a lakhely összefüggését nem áll szándékomban vizsgálni, sokkal egyszerűbb megnézni az erre vonatkozó aggregált adatokat. Az empirikus bizonyítékok amellet szólnak, hogy a falvakban általában magasabb a részvételi arány, mint a városokban.

⁵¹ A megkérdezett személyek pártpreferenciájára, azaz szavazói döntésére vonatkozó hipotézisek célja a vizsgált független változók és az átszavazás(i) szándék) közti összefüggés feltárása. *Átszavazás* alatt azt értem, hogy az egyén más pártra szándékozik szavazni, mint az RMDSZ, függetlenül attól, hogy melyik ez a párt.

Megfogalmazható egy olyan sejtés, hogy mivel (főleg) a (kevésbé modernizált) falusi közösségek zártabbak és hagyományosabbak, az emberek közti kapcsolatok szorosabbak, következésképp az egymáshoz való konformálódás késztetése is erősebb lehet, szemben az anonimitást biztosító városi milió személytelenségével. A választások vonatkozásában ez azt is jelentheti, hogy az egyén állampolgári kötelességének teljesítése egyúttal a szűkebb értelemben vett közösséggel szembeni kötelességet is jelenti, elmulasztása esetén pedig a szankciókra is nagyobb az esély. (Könnyebben megszólhatnak az emberek valakit, ha nem az RMDSZ-re szavaz, s ez ki is derül.) Az RMDSZ egyes (köz)politikai megvalósításai – a földbirtokok visszaszolgáltatása vagy a mezőgazdasági nyugdíjak megnövelése – a vidéki lakosságot jobban érintik, mint a városit, míg más – az anyanyelv használatára, az oktatásra, kétnyelvű táblákra – vonatkozó sikerek ugyanolyan mértékben érintik a városi és a vidéki lakosságot. Továbbá mivel a vidéki lakosok kevésbé kerülnek kapcsolatba osztály-alapú támpontokkal, elvárható, hogy esetükben kisebb az átszavazás valószínűsége.

Továbbá a szakirodalom szerint a vidéki lakosok kevésbé lesznek kitéve a baloldali pártok irányából érkező, osztály-alapú jelzéseknek (*cues*), hiszen falun sokkal kevesebben tartoznak a munkásosztályhoz. Az etnoregionalista pártok támogatottságát vizsgáló korai irodalomban hangsúlyosan jelen volt az az álláspont, miszerint e pártok társadalmi bázisa agrár-alapúnak tekinthető. Az újabb kutatások ezt csupán néhány esetben igazolták, ellenben továbbra is érvényesnek tűnik az a megállapítás, miszerint a munkásosztály tagjai kevésbé hajlamosak az etnoregionalista pártokat támogatni.⁵² Ennek alapján tehát azt várhatnánk, hogy falun a baloldali pártok nem képesek számottevő szavazatot elvonni az etnoregionalista pártoktól, míg a városokban élő, jobban szervezett munkásság köreiből erre jobb lehetőségük nyílik. Romániában azonban a legnagyobb baloldali párt, a *Szociáldemokrata Párt (Partidul Social Democrat – PSD)* támogatottsága valójában a rurális zónákban erősebb, így nem zárható ki annak lehetősége, hogy magyar falusi szavazatokat is be tud gyűjteni. Nem szabad figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy a falusi emberek általában kevésbé iskolázottak, mint a városiak, illetve a vallásosság mértéke is különbözhet, ami tovább árnyalhatja a képet. Mindazonáltal a lakhelyre vonatkozó hipotézisemet a szakirodalommal összhangban a következőképpen fogalmazom meg:

H3. A falusi egyének kisebb valószínűséggel szavaznak más pártra, mint az RMDSZ.

A gazdasági törésvonal

A szakirodalom szerint a középosztály felülreprezentált az etnoregionalista pártok szavazói bázisában, míg a munkásosztály tagjai kisebb valószínűséggel voksolnak etnoregionalista alapon, valószínűleg azért, mert jobban integrálták őket a baloldali mozgalmak. A romániai magyarság esetében ez az érvelés valószínűleg nem tartható, mivel a baloldali pártok posztkommunista jellege és a rendszerváltás után hangoztatott nacionalista diskurzusuk egyaránt diszkreditálta őket a magyar munkás- és középosztály előtt. Mindazonáltal, amint azt a lakhelyre vonatkozó hipotézis kapcsán is jeleztem, az összefüggést érdemes vizsgálni.

Martin Harrop és William Miller szerint a választói magatartás kutatója a proletariátus klasszikus marxi kategóriáján belül további differenciálást kell végezzen az osztály-alapú szavazás árnyaltabb megragadása érdekében. A szerzőpáros az „osztálytagoltság” következő konceptualizációjára a kétkezi munkát végző (kékgalléros) alkalmazottak, illetve szellemi munkát folytató (fehérgalléros) hivatalnokok közti különbségtételt javasolja.⁵³ A brit

⁵² URWIN, i.m., 234–237. o.

⁵³ Harrop és Miller további két lehetőséget is felsorol, de azokat a rendelkezésre álló adatokon nem áll módomban tesztelni: a munkahelyükön autoritást gyakorló és autoritást nem gyakorlók alkalmazottak, valamint

szerzőpáros javaslatát követve az osztályhovatartozás hatásának vizsgálatára a következő hipotéziseket fogalmazom meg:

H4. Nincs szignifikáns különbség a fehérgallérosok és kékgallérosok részvételi hajlandósága között.

H5. A kékgallérosok nagyobb valószínűséggel szavaznak át, mint a fehérgallérosok.

Szektoriális törésvonalak

Dunleavy és Husbands szektoriális törésvonalai az állami- illetve a magánszféra szembenállásának három aspektusát ragadják meg. Meg kell jegyezni, hogy Dunleavy és Husbands radikális elméletüket az angol pártrendszerre dolgozták ki, következésképp a bal- illetve jobboldali preferenciák terminusaiban magyarázza a szavazást és nincs sok köze az etnoregionalista mobilizációhoz.⁵⁴ Mindazonáltal e vizsgálat eredményei megvilágíthatják, hogy etnoregionalista perspektívában van-e jelentőségük a szektoriális törésvonalaknak. A szerzők három törésvonalat írnak le, amelyeket következő hipotézisek operacionalizálnak⁵⁵:

H6. Az alkalmazási szektor (állami vagy privát) nincs szignifikáns hatással a választási részvételre.

H7. Az alkalmazási szektor (állami vagy privát) nincs szignifikáns hatással az átszavazási szándéokra.

H8. Az autótulajdonosok nagyobb valószínűséggel szándékoznak részt venni a választásokon, mint a személygépjárművel nem rendelkezők.

H9. Az autótulajdonosok és a személygépjárművel nem rendelkezők átszavazási szándéka között nincs szignifikáns különbség.

H10. Az állam által eltartottak⁵⁶ (nyugdíjasok, munkanélküliek, szociális segélyen élők) és az önmagukat eltartók (foglalkoztatott munkaerő) részvételi szándéka között nincs szignifikáns különbség.

H11. Az állam által eltartottak (nyugdíjasok, munkanélküliek, szociális segélyen élők) és az önmagukat eltartók (foglalkoztatott munkaerő) átszavazási szándéka között nincs szignifikáns különbség.

Az életkor

A fejlett nyugat-európai demokráciákban az idősebb generációk magasabb arányban vesznek részt a választásokon⁵⁷, ezért várakozásaim szerint:

a szaktudásra alapuló állások és szaktudást nem igénylő állások betöltői közti különbségtételt. Lásd MARTIN HARROP–WILLIAM L. MILLER, i.m., 182–183. o.

⁵⁴ DUNLEAVY, PATRICK.–HUSBANDS, CHRISTOPHER: *British Democracy at the Crossroads*. London, 1985, Allan & Unwin. Hivatkoznak rájuk MARTIN HARROP–WILLIAM L. MILLER, i.m., 193–197. o.

⁵⁵ Az első hipotézis a foglalkoztatási szektorra vonatkozik. A második azok között differenciál, akik állami szolgáltatásokat vesznek igénybe ahelyett, hogy magánszolgáltatásokkal élnének, vagy saját forrásaikkal pótolnák azokat. Dunleavy és Husbands többek között a lakás illetve a gépjármű tulajdonlását tekintik a szolgáltatásokra vonatkozó megosztottság megalapozójának. Mivel az Etnobarométerek kérdései nem differenciálnak az állam és a magánszemélyek albérlői között, a lakástulajdonlás kapcsolatát a részvétellel és a szavazással nem vizsgálom. A harmadik hipotézis az állami eltartottak és az önmagukat eltartók, vagyis az alkalmazásban levő munkaképesek között tesz különbséget.

⁵⁶ Azok közül, akik nem dolgoznak, állami eltartottaknak minősülnek a munkanélküliek és a nyugdíjasok. Nem minősülnek állami eltartottaknak a háztartásbeliek, s azok a foglalkozás nélküliek, akik nem részesülnek állami juttatásban, valamint a diákok.

⁵⁷ Lásd RICHARD TOPF Electoral Participation. In HANS–DIETER KLINGEMANN–DIETER FUCHS (eds.) *Citizens and the State*. Oxford, 1995, Oxford University Press, 43–46. o.

H12. A választásokon való részvétel szándékának valószínűsége az életkor előrehaladtával nő.

Az etnoregionalista választók a szakirodalom szerint fiatalabbak az átlagszavazónál, ugyanakkor kognitívan mobilizáltabbak⁵⁸, etnoregionalista szavazatuk inkább tiltakozó jellegű. Az általam vizsgált esetben azonban valószínű, hogy pontosan fordított a helyzet. A kognitívan mobilizáltabb fiatal magyar szavazó számára a magyar közösség által szolgáltatott támpontok másodlagos jelentőséggel bírnak, a tiltakozó szavazás éppenséggel az RMDSZ ellen irányulhat. Tehát a fiatal életkor a romániai magyarok esetében nem biztos, hogy elősegíti az etnoregionalista (az RMDSZ-re való) szavazást. Ezért hipotézisemet a szakirodalom álláspontja ellenére a következőképpen fogalmazom meg:

H13. A fiatalok körében nagyobb esély van az átszavazásra, mint az idősebbek körében.

A nem

Bár a nyugat-európai kutatások a nemek közti különbségek kiegyenlítődéséről beszélnek a választói magatartás terén⁵⁹, joggal feltételezhetjük, hogy a romániai társadalom modernizációs szintje nem érte még el a nyugat-európai színvonalat. Ezért elvárható, hogy

H14. A nők részvételi szándéka elmarad a férfiaké mögött.

Ami az átszavazást illeti, alapjában véve nincs okunk feltételezni, hogy a nemek között szignifikáns különbségek volnának. Következésképp:

H15. Nem mutatható ki szignifikáns különbség a nők és férfiak átszavazási szándéka között.

Az iskolázottság

A szakirodalom szerint a választási részvétel szempontjából az iskolázottság önmagában nem meghatározó tényező.⁶⁰ Ami az átszavazást illeti, az elméleti kereteknek a romániai magyarság sajátos helyzetében történő alkalmazása révén számtalan spekulatív összefüggést lehetne feltételezni. Jobbnak látom azonban nem bocsátkozni ilyenekbe, ezért várakozásaim szerint:

H.16. Nem mutatható ki szignifikáns összefüggés az iskolázottság és a részvételi szándék között.

H17. Nem mutatható ki szignifikáns összefüggés az iskolázottság és az átszavazási szándék között.

A régió

A többszoros magyar területeken kisebb az esélye az asszimilációnak, továbbá a személyes kapcsolatok is szinte kizárólag magyar nyelven folynak a munkahelyen, a hivatalokban, az

⁵⁸ A *kognitív mobilizáció* fogalmát Russell Dalton vezette be a szakirodalomba. Dalton elméletének lényege, hogy az egyre növekvő iskolázottsági szintnek, valamint a média térhódításának köszönhetően könnyen és alacsony költségek mellett hozzáférhetővé váló információk köszönhetően egyre több polgár rendelkezik a politika komplexitásának kezeléséhez szükséges képességekkel és forrásokkal, így egyéni döntéseket képes hozni és nincs szüksége a társadalmi csoportokból vagy az öröklött pártidentifikációból fakadó gondolatmankókra és heurisztikákra. Lásd DALTON, i.m., 21–27. o.

⁵⁹ Lásd DALTON, i.m., 186. o. illetve TOPF, i.m., 46–47. o.

⁶⁰ TOPF, i.m., 48–49. o.

üzletekben, az utcán stb. Ezzel szemben a szórványban gyakran csak a család és a templom marad magyar nyelvű, a román nyelv viszont a munkahelyen, az utcán, üzleteken kívül a szomszédokkal, barátokkal való érintkezésben is nagyobb szerepet kap. Természetesen az asszimiláció nem minden településen egyforma erősségű, a nyelvhasználat pedig igen változatos mintázatokat ölthet. Mégis, a szórvány és a tömb – avagy a Székelyföld és a többi megye szembeállítását – a szociológiai-politológiai, de a politikai diskurzusokban is már-már dichotómiát jelent. Az adatok természetéből fakadó operacionalizálási nehézségeket elkerülendő, nem a szórvány- és a tömbmagyar területek, hanem a Székelyföld (Hargita és Kovászna megye) és a többi erdélyi megye magyarságának választói magatartását hasonlítom össze ebben a dolgozatban.

Derek Urwin korábban idézett összefoglaló munkájában megállapítja, hogy a tömbben kisebbségek által lakott területeken sokkal könnyebb etnoregionalista alapokon mobilizálni a lakosságot, mint szórványvidékeken. Hipotéziseim tehát a következők:

H18. A székelyföldi választók nagyobb arányban szándékoznak részt venni a választásokon.

H19. A székelyföldi választók kevésbé hajlamosak más pártra szavazni, mint az RMDSZ.⁶¹

2. A pártidentifikációs modell (PID-modell)

Az elnevezés első látásra azt sugallná, hogy ez a modell alkalmazható a legjobban a szóban forgó népcsoportra. Ám azt állítani, hogy a magyarság azért szavaz az RMDSZ-re, mert ezzel a párttal azonosul, nem mutatna túl a konvencionális bölcsesség szintjén. Nyilván, létezik egy hosszú távú pszichológiai kötődés a szavazó és a kisebbség érdekeit védő párt között, és ez bizonyos mértékig az egyének politikai attitűdjeit is alakítja. Minden bizonnyal sokak számára megkönnyíti a döntést az a lehetőség, hogy az RMDSZ-re szavazhat, és ebben az esetben valószínűleg az is érvényes, hogy a politika tárgyaira vonatkozó vélekedéseket az RMDSZ álláspontja alakítja. Mások viszont pontosan ellenkezőleg élik meg a döntést: azért szavaznak a Szövetségre, mert nincs más magyar alternatíva, következésképp identifikáció helyett inkább a tényleges választási lehetőség hiányáról beszélhetünk. Kevesen lépnek azonban túl azon a lelki gáton, amelyet a magyarságtudat jelent számukra, ezért helyesebbnek látom az etnoregionalista szavazatot az etnikai hovatartozás tükröződésének tekinteni, a pártidentifikációs elméletet pedig az egyik lehetséges (de nem mindenre érvényes) pszichológiai háttér folyamat-ábrázolásnak. A modell tesztelése, illetve annak a profilnak a megrajzolása, amelyre a PID-modell érvényes, igen jelentős módszertani nehézségekbe ütközik, ezért az alábbiakban csupán az elmélet bizonyos elemeinek tesztelésére szorítkozom.

Romániában a pártidentifikáció mérésére alig történt kísérlet. Az Etnobarométerek nem tartalmazzak olyan kérdést, amely alkalmas volna a pártosság operacionalizálására, a barométer-közvélemény-kutatásokban pedig elvéve akadnak olyan mérések, amelyek felhasználhatóak *proxy*ként. Az identifikáció erejének mérésére egyáltalán nem találunk mutatót a közvélemény-kutatásokban. Már önmagában annak bizonyítása kihívást jelent, hogy a romániai magyarság esetében a pártosság és a szavazat külön fogalmakat jelöljenek. Nem áll módomban megválaszolni azt a kérdést, hogy létezik-e az RMDSZ-szel való azonosulás, vagy csak RMDSZ-re való szavazás létezik. Ehhez olyan panelvizsgálatra lenne szükség, amely legalább három választásra nézve feljegyezte, hogy az egyén mely pártra szavazott, vagyis előfordult-e, hogy (kivételesen) nem az RMDSZ-re voksolt. Gyenge pótléka egy ilyen adatbázisnak az a lehetőség, hogy összehasonlítsuk a választóknak a parlamenti,

⁶¹ Természetesen a második hipotézis csak a parlamenti választásokra vonatkozik, hiszen az egész dolgozat erről a választás-típusról szól, mégis szükségesnek tartom ezt a megjegyzést, hiszen a helyhatósági választások vonatkozásában a Székelyföldön sokkal inkább – bár korántsem kielégítő mértékben – megvalósul a pluralizmus, ami azt a viselkedést vonja maga után, amit ebben a dolgozatban átszavazásként definiáltam.

illetve a helyhatósági választásokra vonatkozó szavazati szándékát. Ha a kétféle választásokra vonatkozó preferenciák nem esnek mindig egybe, akkor a pártidentifikációt a szavazattól függetlenül létezőnek tekinthetjük. (Az elnöki, illetve a polgármesteri választások más természetűek, az etnikai szavazás esélye ezekben az esetekben sokkal kisebb.)

A PID-modell továbbá nagy hangsúlyt fektetett a pártosság családon belüli öröklődésére. Természetesen ezt a hatást is longitudinális kutatásokkal volna ideális vizsgálni, a rendelkezésre álló adatok csak annyit tesznek lehetővé, hogy a családtagok preferenciáit egymással összehasonlítsuk. A családnak a pártpreferenciára gyakorolt hatásáról a romániai magyarság vonatkozásában is készültek tanulmányok.⁶² E dolgozatban azt a kérdést próbálom megválaszolni, hogy az átszavazás mennyire tekintendő egyéni jelenségnek, illetve mennyire családi szintűnek. Ezen a ponton kell szólni a vegyesházasságokról is. A Michigani Iskola kutatói megfigyelték, hogy az Egyesült Államokbeli feleségek is hajlamosak férjük pártpreferenciáját magukévá tenni, vagy legalábbis annak megfelelően szavazni, még ha a másik pártot szimpatizálják is jobban. A fordított hatás sokkal ritkább, bár nyilván nem létezik általánosan érvényes törvényszerűség arra nézve, hogy ki kit asszimilál. Egy etnikailag vegyes társadalom vegyes házasságában ez a jelenség valószínűleg még markánsabban jelentkezik, ezért elvárható, hogy:

H20. A vegyesházasságban élők hajlamosabbak távol maradni, mint azok, akiknek a partnere magyar nemzetiségű.

H21. A vegyesházasságban élők hajlamosabbak az átszavazásra, mint azok, akiknek a partnere magyar nemzetiségű

és

H22. Mindkét összefüggés a nőknél erősebb, mint a férfiaknál.

Továbbá:

H23. A vegyesházasságból származó egyének hajlamosabbak az átszavazásra.

Vegyes házasságnak számít az a házasság, amelyben az egyik fél román nemzetiségű. Azokat a vegyes házasságokat, amelyek egy magyar és egy más, de nem román nemzetiségű személy között kötöttek, kizártam a vizsgálatból, ezek száma a mintákban amúgy is elenyésző.

Ami a PID modell tényleges tesztelését illeti, a pártosságra vonatkozó kérdéshez a közvélemény-kutatások következő típusú kérdései hasonlítanak a legjobban tartalmilag:

- a pártokhoz mért észlelt közelségre vonatkozó kérdések Ezeket azonban általában akkor teszik fel, ha a válaszadó bizonytalan, határozatlan, mutatkozott a szavazati szándékát illetően. Következésképp az ok-okozati kapcsolat ebben az esetben valószínű, hogy a (valamikor) szavazat irányából mutat a pártosság szurrogátumaként kezelt változó irányába.
- a párt(ok)ba vetett bizalomra vonatkozó kérdések vagy a népszerűségi indexek. A bizalom természetesen távolról sem egyenértékű a pártidentifikáció fogalmával, de annak kétségtelenül előfeltétele. Két hipotézist állítok fel a pártba vetett bizalom és a szavazat közti kapcsolat vizsgálatára:

H24. Az RMDSZ-be vetett bizalom alacsony foka előrejelzi a távolmaradást.

H25. Az RMDSZ-be vetett bizalom alacsony foka előrejelzi az átszavazást.

⁶² Lásd például: KISS TAMÁS: A politikai szocializáció strukturális szempontjai erdélyi középiskolásoknál. In *Köz-Politika*, 2001/3, 6–12. o.

3. Tematikus szavazás

A választói magatartás racionalista megközelítése és a tematikus szavazás esetében bizonyos mértékig szintén fennáll az a probléma, hogy az etnikum könnyű téma (*easy issue*) mivelta azonnali magyarázatnak tűnik, vagyis: mindenki képes ezen az alapon dönteni. Mégis, az átszavazás jelensége létezik, tehát egyesek más alapon szavaznak.

Bár a racionalista megközelítés modelljei közül az egyik leghatásosabb a gazdasági szavazás elmélete, amely a választók döntését a nemzetgazdaság állásával vagy egyéni személyes jólétével hozza összefüggésbe, ez mond a legkevesebbet egy etnoregionalista párt szavazóbázisáról. Mivel az RMDSZ kis párt, az ország gazdasági helyzetét nem lehet számon kérni rajta, még akkor sem, ha éppen kormánykoalíció tagja. Következésképp meglehetősen kicsi az esély arra, hogy valaki a nemzetgazdaság teljesítménye miatt büntetné, vagy jutalmazná az RMDSZ-t.

A klasszikus értelemben vett gazdasági szavazás valójában a kormányzat teljesítményére vonatkozó vélekedések lefordítódása szavazatokra. A kormány teljesítményére vonatkozó értékelés analógiájára vizsgálhatjuk az RMDSZ kormányzati szerepvállalására vonatkozó értékelések, illetve a kormányzás periódusán kívül a Szövetséggel való általános elégedettség kapcsolatát a szavazási szándékkal. Az RMDSZ támogatása felfogható egy lényeges (*salient*) kérdésre vonatkozó tematikus szavazásként: a választópolgár számára a kisebbségpolitikai megvalósítások jelentik a fontos kérdést, és az etnoregionalista pártot nyilván kompetensebbnek ítéli meg a kérdés kezelésében, mint az országos gyűjtőpártokat. Ezért a részvételi, illetve a szavazási szándékot a gazdaságra vonatkozó vélekedések helyett az RMDSZ teljesítményére vonatkozó vélemények függvényében fogom vizsgálni.

Az Etnobarométerek nem közvetlenül az RMDSZ kormányzati teljesítményéről kértek véleményt, hanem a magyar kisebbség helyzetének alakulásáról. A kérdés tehát valamivel szűkebb tematikus szempontból, ami azonban úgy vélem, csak növeli értékét, mivel kizárja azokat a kormányzati teendőket, amelyek nem kapcsolódnak a képviselt kisebbségi csoport érdekeihez.

Nem zárható ki az esélye annak, hogy a közvélemény-kutatások megkérdezettjei nem válaszoltak őszintén az RMDSZ-re vonatkozó kérdésekre. Ennek ellenére érdemes megvizsgálni e vélemények kapcsolatát a részvételi szándékkal és a pártpreferenciával. Hipotéziseim a következők:

H26. Azok a személyek, akik úgy látják, hogy a romániai magyarság helyzete nem javult az RMDSZ (kormányzati) tevékenysége folytán, kisebb valószínűséggel szándékoznak részt venni a választásokon.

H27. Azok a személyek, akik úgy látják, hogy a romániai magyarság helyzete nem javult az RMDSZ (kormányzati) tevékenysége folytán, hajlamosabbak átszavazni.

Az adatok feldolgozása és az eredmények

Ebben a fejezetben az adatfeldolgozás eredményeit ismertetem, rövid magyarázatokkal ellátva. A vizsgált kérdéskörök az eddigi tárgyalásnak megfelelő sorrendben – szociodemográfiai tényezők, pártidentifikáció és tematikus szavazás (az RMDSZ teljesítményével való elégedettség) – kerülnek bemutatásra. Mielőtt azonban rátérnék az eredményekre, szükséges néhány szót szólni az adatfeldolgozás módszeréről. A közvéleménykutatások válaszait keresztábrák segítségével dolgoztam fel, χ^2 -próbák segítségével megállapítottam, hogy mely összefüggések tekinthetők statisztikailag

szignifikánsnak. Ha a kapott érték nem bizonyul szignifikánsnak, elmondható, hogy az illető változók közti együttjárás nem mutatható ki a feldolgozott adatokon, azaz a változók kapcsolata statisztikailag nem szignifikáns, következésképp tovább nem foglalkoztam az illető adatsorral. (ennek a „szűrésnek” köszönhető, hogy egyes összefüggésekre nem közlöm mindhárom év eredményeit). Ha a χ^2 próba statisztikailag szignifikáns eredményt szolgáltatott, rátértem a változók együttjárását szemléltető keresztátlak *esélyhányadosainak*⁶³ (*odds ratio, cross product ratio*) kiszámítására, vagy, adott esetben beértem a válaszok százalékos eloszlásának vizsgálatával.

1. Szociodemográfiai tényezők

A vallásosság hatása

A 2000-es Etnobarométer adatain a vallásosság és a részvételi szándék közti kapcsolat nem bizonyult szignifikánsnak. Lebontva azonban az adatokat nemek szerint, a férfiak esetében ki lehetett mutatni összefüggést a változók között.

Az alábbi táblázat jelzi, hogy a vallásosság mutatójaként használt *templombajárás* miként függ össze azzal, hogy valaki inkább távolmaradónak, mint határozatlannak vallja magát.⁶⁴

1. táblázat

Összehasonlított csoportok	Távolmaradás vs. határozatlanság	Határozatlanság vs. részvétel	Távolmaradás vs. részvétel
		esélyhányados	
Hetente – havonta	0,367	3,453	1,268
Havonta – évente	3,192	0,136	0,437
Hetente – évente	1,173	0,472	0,554

Az első oszlopból kitűnik, hogy azok a férfiak, akik hetente járnak templomba, illetve akik évente, azok körülbelül háromszor kisebb valószínűséggel maradnak távol (ehelyett inkább határozatlanok), mint aki havonta gyakorolja vallását.

A második oszlopból az olvasható ki, hogy, aki hetente látogatja a templomot, sokkal nagyobb eséllyel lesz határozatlan, ahelyett, hogy részt szándékozna venni a választásokon. A havonta, illetve évente templomba járók határozottabbnak tűnnek, és érdekes módon a legnagyobb részvételi hajlandóság azok között várható, akik havonta járnak templomba.

Végül, a határozatlanokat kihagyva, összevettem a távolmaradás illetve a részvétel esélyét és az derül ki, hogy nincs nagy különbség a hetente és havonta templomba járók részvételi hajlandósága között, mindkét csoport körülbelül kétszer nagyobb valószínűséggel

⁶³ Az esélyhányados azt mutatja meg, hogy az első változó *A* értéke esetén hányszor valószínűbb (vagy hányszor nagyobb az esélye annak), hogy a másik változó *a* értéket vegyen fel, (s nem *b*-t), mint ha az első változó *B* értéket vett volna fel. Ha az első változó *B* értékére számítjuk az esélyhányadost, akkor pont az inverz értéket kapjuk, amely egyenértékű kapcsolatot jelöl – például egy 4 értékű esélyhányados inverze 0,25. Az együttjárás irányát a változók kategóriáinak figyelembe vételével határozhatjuk meg. A módszerről bővebben lásd RUDAS TAMÁS *Odds Ratios in the Analysis of Contingency Tables*. Thousand Oaks–London–New Delhi, 1998, Sage. /Sage University Papers./

⁶⁴ A táblázatban feltüntetett valószínűségeket mindig az összehasonlított pár első tagjára kell vonatkoztatni. Például: a hetente templomba járók esetében 0,136-szor nagyobb valószínűséggel várhatjuk el, hogy távol maradnak, minthogy határozatlannak vallják magukat, mint azok esetében, akik csak évente egyszer mennek templomba. Fordítva úgy lehetne fogalmazni, hogy: valószínűbb, hogy aki évente csak egyszer megy templomba, inkább határozatlannak vallja magát, és ennek esélye 1/0,136.

megy el szavazni (ahelyett, hogy távol maradna), mint akik csak évente néhányszor gyakorolják vallásukat.

A táblázat eredményeit a következőképpen összegezhethetnénk: a távolmaradás legkevésbé azokra a férfiakra jellemző, akik havonta járnak templomba, és ez a csoport mutatja a legnagyobb részvételi hajlandóságot is, de ezen a téren a hetente templomba járók sem maradnak el sokkal mögöttük. A legnagyobb távolmaradási arány azokra jellemző, akik a ritkán járnak templomba, és a határozatlanok is ebben a csoportban vannak a legtöbben. A részvétel tehát leginkább azoktól várható el, „akik mérsékelten vallásosak”.

2001-es adatok esetében nem lehetett kimutatni szignifikáns összefüggést, sem a minta egészére vonatkozóan, sem nemek szerinti lebontásban.

A 2002-es adatokon ismét csak a férfiak esetében mutatkozott összefüggés a vallásosság mértéke és a részvételi szándék között. Az esélyhányadosokat összesítő táblázat:

2. táblázat

Összehasonlított csoportok	Távolmaradás vs. határozatlanság	Határozatlanság vs. részvétel	Távolmaradás vs. részvétel
Hetente – havonta	1,889	0,392	0,741
Havonta – évente	0,572	0,911	0,521
Hetente – évente	1,080	0,357	0,386

Ezúttal nagyobb az esélye annak, hogy azok maradnak távol (ahelyett, hogy határozatlannak vallanák magukat), akik hetente járnak templomba, mintsem azok, akik havonta keresik fel a templomot, de ugyanez jellemző a legkevésbé vallásosakra, akik viszont egyben a leghatározatlanabbak is. Akik vallásukat hetente gyakorolják, hajlamosabbak szavazni (mint magukat határozatlannak vallani), mint akik csak havonta vagy évente keresik fel a templomot. E két utóbbi kategória között elenyésző a különbség a határozatlanság tekintetében. A távolmaradás a szavazás helyett kisebb eséllyel következik be az első kategória esetében, mint a másodikéban, a legkevésbé vallásosak pedig mindkét előző csoportnál kisebb valószínűséggel fognak elmenni szavazni. Tehát a legkevésbé azok vallják magukat határozatlannak, akik havi gyakorisággal járnak templomba. Ez a határozottság azonban nem kimondottan azt jelenti, hogy el is mennek szavazni, ez inkább azokra jellemző, akik hetente ott vannak az istentiszteleteken. Összegezve: aki igen ritkán jár templomba, valószínűbb, hogy határozatlan lesz, a legnagyobb valószínűséggel pedig az megy el szavazni, aki hetente gyakorolja vallását.

A 2000-es és 2002-es adatokban közös, hogy a nem vallásosak valószínűbb, hogy határozatlannak vallják magukat, viszont a magas részvételi aránynak 2000-ben a mérsékelten, 2002-ben pedig az inkább vallásosak körében nagyobb az esélye. A két csoport közti különbségek azonban nem olyan nagyok, meghúzhatjuk a választóvonalat a hetente vagy havonta, illetve az évente templomba járók között. Tehát némi engedékenységgel ki lehet jelteni, hogy a hipotézis, miszerint a vallásosabbak részvételi arányai nagyobbak lesznek, a férfiak esetében beigazolódt, tehát az eredmények összhangban vannak az elméleti elvárásokkal.

Vallásosság és szavazói döntés

Mivel a minták megkérdezettei közül igen kevesen válaszolták azt, hogy más pártra szándékoznak szavazni, mint az RMDSZ, a vallásosság hatásának vizsgálatakor a nem szerinti lebontásról le kellett mondanom egy nagyobb statisztikai megbízhatóság javára. A 2002-ben készült Etnobarométer adataiban nem sikerült összefüggést kimutatni a vallásosság és a szavazói döntés között. A 2000-ben illetve 2001-ben készült felmérésekre vonatkozó eredmények az alábbi táblázatban szerepelnek.

3. táblázat

Összehasonlított csoportok	esélyhányados (az RMDSZ-re szavaz és nem más pártra)	
	2000	2001
Hetente – havonta	0,458	0,646
Havonta – évente	4,235	2,984
Hetente – évente	1,941	1,929

A táblázatból kiolvasható, hogy a hetente templomba járók esetében kisebb eséllyel várható el, hogy az RMDSZ-re szavazzanak, mint azok esetében, akik havonta mennek templomba, de nagyobb eséllyel, mint a legkevésbé vallásos csoport esetében. Az összefüggés mindkét évben érvényesül, csak az ereje változik. Az előző hipotézishez hasonlóan tehát, ha a hetente vagy havonta templomba járókat állítjuk szembe a nem vallásosokkal, akkor némi jóindulattal a hipotézist bizonyítottnak lehet tekinteni.

Ezt az eredményt magyarázhatjuk azzal, hogy akik ritkán vagy alig járnak templomba, kevésbé vannak kitéve a vallásos csoport vagy a vallási vezetők, papok által szolgáltatott jelzéseknek és támpontoknak, ugyanakkor a közösségbe is kevésbé integráltak.

Város és vidék

A lakhely típusának összefüggését csak a szavazói döntés vonatkozásában vizsgáltam, a részvételi aránnyal való kapcsolatát ugyanis egyszerűbb kiolvasni az aggregált szintű választási statisztikákból. A kapcsolat csak a 2002-es Etnobarométer esetében bizonyult szignifikánsnak.⁶⁵ Az esetek eloszlását a következő 4. táblázatból olvashatjuk ki:

4. táblázat: A szavazati szándék a lakhely típusának függvényében

Lakhely		Szavazati szándék		
		RMDSZ	Más párt	Összesen
Város	N	320	25	345
	%	92,8	7,2	100
Faluk	N	259	5	264
	%	98,1	1,9	100
Összesen	N	579	30	609
	%	95,1	4,9	100

A keresztábra alapján az esélyhányados értéke 0,247, ami azt jelenti, hogy falun szinte négyszer kisebb esély van az átszavazásra, mint városban. Ez az eredmény alátámasztja hipotézisemet, de egyetlen adatbázis elemzése alapján nem szabad ezt az értéket kritikátlanul szemlélni. Szem előtt kell tartani azt a tényt is, hogy az operacionalizálás során a magukat határozatlannak vallók kimaradtak ebből az elemzésből.

Az osztályhovatartozás

Az osztályhovatartozás hatása nem bizonyult szignifikánsnak sem a részvételi szándék, sem a szavazói döntés vonatkozásában. Egyik évben sem találtam különbséget a kékgallérosok és fehérgallérosok válaszai között, tehát a részvételre vonatkozó hipotézisem igazolódott, de az átszavazásra vonatkozót az adatok nem támasztották alá, ami egyszersmind

⁶⁵ A 2001-es Etnobarométerben nem szerepelt a település típusára vonatkozó változó, csak a helység megnevezését jegyezték fel, ezért az elemzés a változó újrakódolásának időigényes munkáját feltételezte volna.

azt jelenti, hogy az RMDSZ-re nem érvényes az, amit a szakirodalom a legtöbb etnoregionalista pártra érvényesnek tart, vagyis, hogy szavazói bázisban a munkásosztály alulreprezentált. Ennek oka valószínűleg az, hogy a magukat baloldalinak valló román pártok nem képesek megszólítani a magyar kékgallérosokat, mivel a kommunista örökség és a rendszerváltást követően felvállalt nacionalista diskurzus nem kevésbé diszkreditálta őket a magyar munkások, mint a magyar fehérgallérosok előtt.

Szektoriális törésvonalak

Az alkalmazási szektor hatása egyedül az átszavazás vonatkozásában bizonyult szignifikánsnak, és csak 2000-ben. Erre az évre az esélyhányados értéke 0,311, ami azt jelentené, hogy a privát szektor alkalmazottai nagyobb valószínűséggel szavaznának más pártra, mint az RMDSZ. A részvételre vonatkozó hipotézist tehát egyik adatsor sem cáfolja, az átszavazásra vonatkozót viszont a 2000-es felmérés igen. Mivel ismét igen alacsony az átszavazni szándékozók gyakorisága (13 magán- és 5 állami alkalmazott szándékozik más pártra voksolni, mint az RMDSZ), ebből az egy eltérő eredményből nem vonható le az a következtetés, hogy az alkalmazási szektor egyértelműen kapcsolatban állna az erdélyi magyarok pártpreferenciájával. (a χ^2 próbák eredményeit és a szignifikáns esetet tartalmazó kereszt táblát lásd a II. függelékben: 6., 7. táblázatok, 6. kereszt tábla).

A gépjárműtulajdonlás esetében sem lehetett kimutatni szignifikáns kapcsolatot a részvételi vagy a szavazati szándékkal, bár arra vártam, hogy aki rendelkezik autóval, az nagyobb valószínűséggel megy majd el szavazni, hiszen ez sokkal kisebb erőfeszítésbe kerül.⁶⁶ A részvételi szándéokra vonatkozó hipotézist tehát nem sikerült igazolni, az átszavazásra vonatkozó (null)hipotézist viszont nem lehet elvetni.

Az állami eltartás és a szavazói döntés kapcsolatára csak a 2000-es Etnobarométer adatbázisa szolgáltatott bizonyítékokat. A részvételi szándékkal nem találtam szignifikáns összefüggést. Az átszavazás vonatkozásában az esélyhányados értéke 2,095, vagyis az állam által eltartottak körében kétszer nagyobb eséllyel várható el, hogy az RMDSZ-re fognak szavazni. Más szavakkal: a foglalkoztatott lakosság körében kétszer nagyobb az átszavazás esélye. Ennek az egyetlen közvéleménykutatásnak a kivételével tehát sem a részvételre, sem a szavazásra vonatkozó hipotézist nem cáfolták az adatok. Nem szabad azonban szem elől téveszteni, hogy az összefüggés három év alatt csak egyszer bizonyult szignifikánsnak.

Életkor, nem, iskolázottság

Az életkor csak a 2000-es adatok esetében határozott meg szignifikánsan különböző részvételi illetve szavazási szándékokkal jellemezhető csoportokat. Az életkor és a részvételi szándék kapcsolatára vonatkozó esélyhányadosokat az 5. táblázat tartalmazza:

5. táblázat

Összehasonlított csoportok	Távolmaradás vs. határozatlanság	Határozatlanság vs. részvétel	Távolmaradás vs. részvétel
Fiatalok – középkorúak	0,627	1,479	1,284
Középkorúak – idősek	1,473	1,317	1,941
Fiatalok – idősek	0,923	1,949	1,800

Az adatok azt mutatják, hogy a fiatalok (35 év alatti korcsoport) kisebb eséllyel maradnak távol, (a határozatlanság lehetőségéhez viszonyítva), mint a középkorúak (35–54

⁶⁶ Az amerikai autótulajdonosok választási részvételét a szakirodalom valószínűbbnek tartja, hiszen nem kényszerülnek rá, hogy gyalog tegyék meg az utat a választásokra igyekezve. (lásd LYN RAGSDALE–JERROLD G. RUSK „Who Are Nonvoters? Profiles from the 1990 Senate Elections.”, in *American Journal of Political Science*, vol. 37 (1993) pp. 721–746. Hivatkozik rájuk SZÁSZ ALPÁR ZOLTÁN, 2004.)

évesek), bár az idősektől (55 év fölöttiektől) nem különböznek ebben a tekintetben. Ugyanakkor a középkorúak az idősekhez viszonyítva hajlamosabbak nem részt venni mintsem határozatlannak mutatkozni. Továbbá a fiatalok a középkorúakhoz vagy az idősekhez viszonyítva nagyobb eséllyel lesznek határozatlanok, mintsem biztos résztvevők, de ez ugyanúgy igaz, ha a középkorúakat hasonlítjuk az 55 éven felüliekhez. Tehát az 55 év fölötti korosztályban találunk a legkisebb eséllyel határozatlanokat. A 35 év alattiak körében nagyobb az otthonmaradók/biztos szavazók arány, mint a középkorúak vagy idősek között, és ismét az idősek azok, akik között a legnagyobb a részvételi arány. 55 év fölött tehát egyaránt alacsony a határozatlanok és azok aránya, akik távol szándékoznak maradni, míg a fiatalok a leghatározatlanabbak. A 35–55 év közöttiekre egyfajta köztes magatartás jellemző, következésképp kijelenthetjük, hogy az életkor előrehaladtával csökken a határozatlanság és nő a részvételi hajlandóság. Nyitott kérdés azonban, hogy ez az összefüggés miért csak 2000-ben bizonyult szignifikánsnak, és a többi évben miért nem sikerült kimutatni az elméletnek megfelelően elvárt kapcsolatot.

6. táblázat

	átszavazás vs. RMDSZ szavazat
Fiatalok – középkorúak	1,075
Középkorúak – idősek	2,872
Fiatalok – idősek	3,085

A 6. táblázat esélyhányadosai azt mutatják meg, hogy a három korosztály egymáshoz viszonyítva milyen arányban választja az átszavazást az RMDSZ-voks helyett. A 35 éven aluliak és a 35–55 év közöttiek nagyjából ugyanolyan mértékben fognak átszavazni, az 55 éven felüliek között viszont ennek esélye szinte háromszor kisebb. Bár a 2001-es és 2002-es adatokon ezt az eredményt nem sikerült megismételni, a 2000-es adatok beigazolták hipotézisemet, mely szerint a fiatalabbak hajlamosabbak más pártra szavazni, mint az RMDSZ. (Pontosabban: az idősebbek kevésbé hajlamosak átszavazni, mert az 35 év alattiak és 35–55 év közöttiek viselkedése nem tér el ebben a tekintetben.)

A nemi hovatartozás csak a részvételi szándékkal áll összefüggésben, és ezt az összefüggést sem sikerült kimutatni mindhárom évben, a 2002-es adatokon nem találtam kapcsolatot. Az előző két évre kiszámított esélyhányadosokat a 7. táblázat tartalmazza:

7. táblázat

	Távolmaradás vs. határozatlanság	Határozatlanság vs. részvétel	Távolmaradás vs. részvétel
2000	0,5	2,136	1,068
2001	1,832	1,081	1,982

A két év eredményei első látásra inkonzisztensnek, vagy akár egymásnak ellentmondónak tűnhetnek: 2000-ben a nők inkább határozatlanok (ahelyett, hogy biztosan távol maradnának, vagy elmennének szavazni). 2001-ben már a férfiak oldalára billen a távolmaradás/határozatlanság arány, viszont annak vonatkozásában, hogy milyen eséllyel lesznek határozatlanok vagy résztvevők, nincs különbség a nemek között. Szintén nincs különbség a nemek között 2000-ben arra vonatkozóan, hogy milyen eséllyel maradnak távol ahelyett hogy szavaznának, 2001-ben viszont a nők már nagyobb arányban döntenek a távolmaradás mellett. Összegezve az eddigieket, arra lehet következtetni, hogy a nők hajlamosabbak távol maradni vagy magukat határozatlannak vallani, míg a férfiaktól inkább elvárható, hogy elmenjenek szavazni. Hipotézisemet a 2002-es adatok cáfolják, az előző két évben a részvételi szándék a nők között elmaradt a férfiak körében mérttől. Ezek szerint a

romániai magyarságra nem feltétlenül érvényes a nemek választási részvételének Nyugat-Európában jellemző kiegyenlítődési trendje. Ez az eltérés lehetséges, hogy a magyar kisebbségi társadalom hagyományosabb jellegének köszönhető. A válaszhoz közelebb vinne a két nem részvételi szándékának a település típusa szerint végzett lebontása, de ez a rendelkezésre álló adatokon igen alacsony gyakoriságokat eredményezne, megkérdőjelezve az esetleg kimutatott hatás statisztikai szignifikanciáját, ezért egy ilyen elemzés további kutatások tárgya marad. Az szavazói döntésre vonatkozó hipotézis beigazolódott, a két nem között nem sikerült szignifikáns különbséget kimutatni arra nézve, hogy az RMDSZ-re vagy más pártokra szándékoznak szavazni.

Az iskolázottság sem a részvételi szándékkal, sem a szavazói döntéssel nem mutatott szignifikáns összefüggést. Tehát mindkét erre vonatkozó hipotézis beigazolódott. Ez az eredmény összhangban van az európai szakirodalomban elfogadott állásponttal. Érdeemes további lebontásokban vizsgálni az iskolázottság kapcsolatát a választói magatartással. A részvételi szándékkal való kapcsolat a lakhely szerinti lebontás után sem válik szignifikánssá, a nemek szerinti lebontás is csak kis mértékben árnyalja a képet. A férfiaknál az iskolázottsági szint növekedése a határozatlanság csökkenését vonja maga után és a részvételi szándék növekedését. A legfeljebb 8 osztállyal rendelkezők 22,8%-a, a középfokú oktatást megkezdők 18,8%-a, a befejezett középiskolával rendelkezők 11,5%-a, az egyetemet végzett férfiaknak pedig 12,5%-a határozatlan. Az utóbbi kategória 87,5%-a részt szándékozik venni a választásokon, míg a többi három kategória esetében ez az arány 75% körül mozog (2001-es adatok alapján). Ami a szavazási szándékot illeti, a rendelkezésre álló adatokon nem áll módomban további lebontásokat végezni, mivel nagyon kevés az átszavazni szándékozó egyén.

Régió

A Székelyföld és a többi erdélyi megye részvételi szándéka között csak 2001-ben mért szignifikáns különbséget az Etnobarométer. A Székelyföldön a válaszadók 80,2%-a szándékozik részt venni a választásokon, csak 5,3% fog várhatóan otthon maradni és 14,4% határozatlan. Ezzel szemben a többi megyére vonatkozó részvételi szándék aránya 69,8%, a távolmaradás szándékát 11,1% nyilvánította ki és 19,1%-a a válaszadóknak határozatlan.

A szavazói döntés vonatkozásában a két régió között 2001-ben és 2002-ben is szignifikáns különbséget lehetett kimutatni. 2001-re az esélyhányados értéke 9,598, 2002-re pedig 3,270. mindkét esetben a nem székely megyékben egyértelműen nagyobb hajlandóság mutatkozik az átszavazásra, mint a Székelyföldön, bár 2002-ben az összefüggés gyengébb. A preferenciák gyakoriságait a 8. táblázat szemlélteti:

8. táblázat: A szavazati szándék a régió függvényében

Régió			Szavazati szándék		
			RMDSZ	Más párt	Összesen
Székelyföld	2001	N	148	2	150
		%	98,7	1,3	100
	2002	N	187	5	192
		%	97,4	2,6	100
Nem Székelyföld	2001	N	239	31	270
		%	88,5	11,5	100
	2002	N	183	16	199
		%	92	8	100
Összesen	2001	N	387	33	420
		%	92,1	7,9	100
	2002	N	370	21	391
		%	94,6	5,4	100

2. Pártidentifikáció

A pártidentifikációs modell tesztelésének nehézségeit már a IV. fejezetben ecseteltem. A megfelelő kérdések hiányában a pártosság fogalma helyett az RMDSZ-be vetett bizalom és a választók szándéka közti összefüggést vagyok kénytelen vizsgálni. Ezt követően áttérek a vegyes házasságok és a választói magatartás kapcsolatára vonatkozó eredmények ismertetésére.

A pártidentifikáció fogalma

Bizalomra vonatkozó kérdések csak a *Barometrul de Opinie Publică* 1998 júniusi illetve 2003 májusi kérdőíveiben szerepeltek, ezekben pedig csupán 77, illetve 137 magyar nemzetiségű válaszadót találunk, ami túl kevés ahhoz, hogy a következőkben bemutatott eredményeket statisztikailag szignifikánsnak lehetne tekinteni, ezért nincs értelme esélyhányadost sem számolni. Mindemellett az alábbiakban következő adatok orientatív értékkel mégis bírnak.

Az 1998-as adatok szerint a magyarok 51,9%-a leginkább az RMDSZ-ben bízik meg, 28,8% inkább más pártban, a fennmaradó 19,2% pedig egyik pártban sem bízik. Nem hagyható azonban figyelmen kívül, hogy a 77 megkérdezettből csak 52 válaszolt erre a kérdésre. Ezek közül azok, akik az RMDSZ-ben bíznak leginkább, 92,6%-ban részt vennének a választásokon, a többiek határozatlanok. A más pártban bízók közül 86,7% menne el szavazni, a többiek határozatlanok. Távól maradási szándékot csak olyanok nyilvánítottak ki, akik egyik pártban sem bíznak. Ezek az eredmények nem cáfolják a hipotézisemet, de a minta nagyon alacsony elemszáma (például azok, akik egyik pártban sem bíznak, összesen tízen vannak) és nem reprezentatív mivoltából kifolyólag ezek az eredmények nem teszik lehetővé általánosításokat. A 2003 októberi válaszok eloszlása a következő:

9. táblázat

RMDSZ-be vetett bizalom – részvételi szándék	Távól marad	Határozatlan	Részt vesz
Inkább megbízik	0%	5,9%	94,1%
Inkább nem vagy egyáltalán nem	4,1%	36,4%	57,6%

Első sorban meg kell jegyezni, hogy a használható választ adók között bizalmatlanok szinte kétszer annyian vannak, mint akik inkább megbíznak a Szövetségben. (az arány 66:34). Az adatok viszont egyértelműen arra utalnak, hogy a bizalom és a részvételi szándék között van összefüggés, hiszen azok, akik inkább bíznak, néhány határozatlan kivételével elszándékoznak menni szavazni, míg a másik csoportban több, mint egyharmada az egyéneknek határozatlan, és olyanok is akadnak, akik távol kívánnak maradni.

Ami a szavazási szándékot illeti, 1998 júniusában 96%-a azoknak, akik leginkább az RMDSZ-ben bízott meg, szavazatával is támogatta volna. Ellenben azok közül, akik más pártban bíztak, csak 23,1% voksolt volna az RMDSZ-re. Az a négy személy, aki azt felelte, hogy senkiben sem bízik, a Szövetségre szavazott volna, tehát valószínűleg a politikával szembeni bizalmatlanságának vagy érdektelenségének adott hangot válaszával. 2003 októberében azok közül, akik inkább megbíztak az RMDSZ-ben, 21,9% szavazott volna más pártra, míg azok közül, akik inkább nem bíztak a Szövetségben, 55,3%.

Az RMDSZ-be vetett bizalom illetve annak mértéke tehát kapcsolatban van a részvételi és átszavazási szándékkal, mégpedig a hipotézisek által tételezett módon: az alacsonyabb bizalom ugyan inkább a határozatlanságnak kedvez, mint a távolmaradásnak, de ismeretes, hogy aki határozatlannak vallja magát, jó eséllyel marad otthon a választások napján. Egyértelműen alátámasztották azonban az eredmények az RMDSZ-szel szembeni bizalmatlanság és a más pártra történő szavazás összefüggését. A hipotézisek igazolása a pártidentifikáció fogalmának szempontjából csak fél eredményt jelent. Biztosra vehető, hogy aki nem bízik az RMDSZ-ben, az nem is azonosul vele. Azt azonban logikailag megalapozatlan lenne állítani, hogy aki bízik a Szövetségben, azonosul is vele. A bizalom szükséges, de nem biztos, hogy elégséges feltétele az identifikációnak, és ezeknek a választóknak az esetében könnyen megtörténhet, hogy csupán „kényszerből”, magyar alternatíva híján szavaznak az RMDSZ-re, továbbá hasonló okokból válaszolják azt, hogy a leginkább benne bíznak, a párthoz fűződő hosszú távú pszichológiai kötődésnek azonban nyoma sincs.

Vegyesházasságok

A *Barometrul de Opinie Publică* 2001 májusi adatbázisában a 2000 novemberi parlamenti választások alkalmával leadott voksokra vonatkozóan kapunk adatokat. A megkérdezett személy saját szavazatán kívül családtagjai (anya, apa, házastárs, elsőszülött gyerek), valamint legjobb barátja szavazatát is megjelöli. A táblázat alapján arra lehet következtetni, hogy ha a válaszadó az RMDSZ-re szavazott, akkor a többi megjelölt személy is többnyire így tett. Ennek alapján elképzelhető, hogy az átszavazás „családos jelenség”, vagyis ha valaki elpártol az RMDSZ-től, megnő annak lehetősége, hogy környezetéből mások kövessék példáját, vagyis hogy kollektív döntés álljon a cselekvés hátterében. Nem áll módomban ezt a feltevést alaposabban vizsgálni, így a vegyesházasságok hatásának bemutatására szorítkozom.

A vegyes házasság mindhárom évben igen erős kapcsolatot mutat mindkét vizsgált függő változóval. A nemek szerint lebontott eredményeket a 10. táblázat tartalmazza:

10. táblázat

Vegyes házasságban él-e		Távol marad			határozatlan			Részt vesz		
		2000	2001	2002	2000	2001	2002	2000	2001	2002
Nem	Nő	6,2%	11,0%	7,6%	15,8%	15,7%	17,2%	78,0%	73,2%	75,2%
	Férfi	7,6%	3,8%	10,1%	8,3%	16,8%	24,6%	84,1%	79,3%	65,3%
Igen	Nő	12,0%	50,0%	18,2%	32,0%	12,5%	40,9%	56,0%	37,5%	40,9%
	Férfi	14,3%	15,8%	7,7%	25,0%	15,8%	23,1%	60,7%	68,4%	69,2%

A táblázatból kiolvasható, hogy a vegyes házasságban élő nők és férfiak egyaránt kisebb arányban választották azt, hogy részt szándékoznak venni a választásokon, mint akiknek a házastársa magyar. (Egy kivétel: 2002-ben a vegyes házasságban élő férfiak nagyobb arányban választották azt, hogy elmennek szavazni, mint a magyar feleséggel élők). Általában a férfiak nagyobb arányban szándékoznak részt venni, mint a nők, de vannak kivételek is: 2002-ben a magyar férjű nők 75,2%-a szándékozott szavazni, míg a férfiaknak csak 65,3%-a. A vegyes házasságok esetén azonban (kivéve a 2000-es évet) a nők részvétele messze elmarad a férfiaké mögött. Ellenben a határozatlanok és/vagy a távol maradók nagyobb arányban fordulnak elő azok között, akiknek a házastársuk román, és a nők nagyobb valószínűséggel kerülnek e két kategória valamelyikébe, mint a férfiak. Ha a különböző évek adatait vetjük össze, megfigyelhető, hogy a határozatlanok és a távol maradók kategóriája között „átjárás” van, mindkét nem esetében. 2000-ben és 2002-ben a határozatlanok aránya volt igen magas 2001-ben viszont többen voltak azok, akik azt felelték, hogy nem mennek el szavazni. Nehéz lenne megállapítani, hogy ez minek köszönhető, hiszen a szavazásra vonatkozó kérdés mindhárom kérdés esetében ugyanúgy volt megfogalmazva.

A hipotézis beigazolódt, azzal a pontosítással, hogy a vegyes házasságban élők hajlamosabbak távol maradni illetve határozatlannabbak, mint azok, akiknek házastársa magyar, és az összefüggés a nők esetében erősebb. Valószínűleg a románokkal együtt élők egyfajta dilemmát élnek át, és ingadoznak az RMDSZ és a házastársuk által preferált román párt támogatása között. Az sem kizárt, hogy a román házastárs zokon venné, ha párja az RMDSZ-re szavazna. Ezt a belső (és valamilyen szinten családi) konfliktust hivatott megoldani (vagy elodázni a következő választásokig) a távol maradás opciója, illetve az a gesztus, hogy a kérdőbiztosnak azt mondják, hogy határozatlanok. Az is elképzelhető, hogy más okok váltják ki a válaszadóból a „határozatlanságot”, lehet, hogy szégyelli a magyar kérdőbiztos előtt bevallani, hogy román pártra fog szavazni, de az sem kizárt, hogy egy jelenlevő családtag előtt nem akarja hangoztatni, hogy az RMDSZ-re fog voksolni.

Az átszavazás vonatkozásában szintén egyértelműen kimutatható a kapcsolat. Az esélyhányadosok a következők: 2000: 10,536; 2001: 8,175; 2002: 6,901. Mind a három mintában sokkal nagyobb eséllyel szavaznak más pártokra a vegyesházasságban élők, mint azok, akiknek házastársuk is magyar. Továbbá visszagondolva arra, hogy milyen nagy arányban fordulnak elő a távolmaradók és a határozatlanok e csoport köreiből, elkerülhetetlen arra következtetni, hogy a bevallottan átszavazók mellett még jónéhányan elfordulnak az RMDSZ-től.

Szintén összefüggést mutat a részvételi és a szavazási szándékkal az a tény, hogy valaki vegyesházasságból származik. A 2001-es adatokon ugyan nem lehet kapcsolatot kimutatni a részvételi szándékkal, de a többi esetben szignifikáns az összefüggés. A 11. táblázat a vegyesházasságból származók részvételi szándékát hasonlítja össze azokéval, akiknek mindkét szülője magyar.

11. táblázat

Vegyes házasságból származik-e	Távol marad		Határozatlan		Részt vesz	
	2000	2002	2000	2002	2000	2002
Igen	11,4%	22,7%	31,4%	27,3%	57,1%	50,0%
Nem	8,1%	9,4%	12,9%	21,4%	79,0%	69,2%

A 10. táblázat eredményeihez hasonlóan ezekből az arányokból is az olvasható ki, hogy a vegyesházasságból származók sokkal alacsonyabb arányban szándékoznak szavazni, inkább határozatlanok vagy távolmaradók. A két év között ugyan vannak eltérések, de ezek nem halványítják el a két csoport közti különbséget. Az eredményeket érdekes lenne további

lebontásokban is megnézni. Az életkor szerinti bontás rávilágíthatna, hogy a fiatal generációk valóban jobban ki vannak-e téve az asszimilációnak. A vegyesházasságok asszimiláló hatása általában a többségi nemzet irányába mutat, de az nem egyértelmű, hogy a hatás ereje a különböző generációk esetében hogyan változott. A magyar lakosság aránya szerint is érdemes lenne lebontani az adatokat (ez érvényes a vegyesházasságban élésre is, nem csak az abból való származásra), ugyanis elvárható, hogy a magyar többségű településeken az asszimiláció iránya a magyarságnak kedvez, de a rendelkezésre álló adatbázisokon ezeket a lebontásokat nem áll módomban elvégezni.

Az átszavazásra vonatkozó esélyhányadosok értéke 2000-2002 között rendre 10,071; 14,308 és 7,743, vagyis, sokkal nagyobb eséllyel pártolnak el az RMDSZ-től azok, akiknek valamelyik szülőjük román. Mindhárom mintán beigazolódik tehát a hipotézis, miszerint a vegyes házasságból való származás az átszavazás irányába hat. Az ilyen családi háttérű egyének identitása nem egyértelműen magyar, a többségi nemzetbe való asszimilációjuk előrehaladottabb, ezért kevésbé hajlamosak az etnikai szavazásra.

3. Tematikus szavazás – az RMDSZ teljesítményével való elégedettség

Az RMDSZ kormányzati szerepvállalásával kapcsolatos vélemények elsősorban a részvételi szándékkal mutatnak összefüggést, az átszavazással csak a 2000-es adatokon találtam kapcsolatot.

12. táblázat

Úgy véli, a magyar kisebbség helyzete...	Távol marad			Határozatlan			Részt vesz		
	2000	2001	2002	2000	2001	2002	2000	2001	2002
Javult	5,4%	5,9%	6,4%	8,%	14,5%	17,0%	85,7%	79,6%	76,6%
Nem változott	10,9%	8,1%	11,4%	16,%	16,3%	21,8%	73,0%	75,6%	66,8%
Romlott	25,0%	23,5%	25,0%	10,7%	5,9%	5,0%	64,3%	70,6%	70,0%
Nem tudja	9,4%	17,0%	11,3%	26,6%	30,7%	34,8%	64,1%	52,3%	53,9%

Első látásra szembejön, hogy akik nem tudják megítélni, hogy a magyarság helyzete miként alakult az RMDSZ kormányzati szereplése idején, azok kevésbé valószínű, hogy elmennek szavazni, közöttük igen magas a határozatlanok aránya. Ebben a kategóriában valószínűleg azokat találjuk, akiket alig érdekel a politika. Szintén alacsonyabb részvételre számíthatunk azok körében, akik úgy látják, hogy a magyarság helyzete romlott 1996–2000 között. Ez a csoport a legkevésbé határozatlan (a 2000-es esztendő kivéve), viszont körülbelül egy negyedük nem szándékozik elmenni szavazni. Ezt a kategóriát nevezhetnénk az RMDSZ-ből kiábrándultak kategóriájának. Ők az RMDSZ kormányzati szerepvállalását politikai kudarcként értékelik, de az is lehetséges, hogy olyan hivatalorientált stratégiát látnak benne, amely inkább az elitnek kedvez, mint a képviselt csoportnak, ezért távol maradásukkal büntetni kívánják a pártot. Lieven De Winter az etnoregionalista pártok (köz)politikai és hivatalyszerzési sikerének hátulütőjeként említi, hogy választási sikertelenséghez vezethet, ha a szavazótábor úgy értékeli, hogy a párt elsődleges céljává a hivatalyszerzés vált, vagy ha túl sok kompromisszumot kényszerül kötni, ezáltal képtelenné válva a szavazótábor érdekeinek érvényesítésére. Ezt a mechanizmust érhetjük tetten azok esetében, akik azt választották, hogy a romániai magyarság helyzete romlott az RMDSZ kormányzati szerepvállalásának idején. Mindhárom évben ebbe a kategóriába kerültek a legkevesebben (a válaszadók 2,96-3,62%-a). Aki úgy vélekedik, hogy a magyar kisebbség helyzete nem változott az RMDSZ kormányzati szereplése idején (2002 kivételével) nagyobb valószínűséggel megy majd el szavazni, mint aki úgy véli, hogy a helyzet romlott, de a különbség nem nagyok. E kategória tagjai közül

kevesebben szándékoznak otthon maradni a szavazás napján, viszont több a határozatlan, mint az elégedetlenek között. Úgy tűnik, ezek az emberek viszonylag közömbösek az RMDSZ teljesítményével szemben, egy részük rutinból elmegy szavazni, mások haboznak, de nincs szó előre megfontolt, tiltakozó távolmaradásról. Végül, aki úgy látja, hogy a helyzet javult, az nagy valószínűséggel el fog menni szavazni. Mindhárom évben ebben a csoportban a legmagasabb a részvételi szándék (bár évről-évre csökken: 2000-ben 85,7%, 2001-ben 79,6%, 2002-ben 76,6%), és a legalacsonyabb a távol maradók aránya. Köztük többen vannak a határozatlanok mint az elégedetlen csoportban, de kevesebben, mint a közömbösben. Ezt a legnépesebb csoportot az elégedettek alkotják, akik tudatosan és lelkesen mennek majd el szavazni, hogy jutalmazzák az RMDSZ-t a magyar kisebbség számára elért politikai sikerei miatt.

A szavazói döntéssel csak 2000-ben mutatnak összefüggést a magyar kisebbség helyzetének alakulására vonatkozó vélemények. Az esélyhányadosok arra utalnak, hogy aki változatlanak értékeli a helyzetet, 3,437-szer nagyobb eséllyel szavaz át, mint aki elégedett a dolgok alakulásával, aki pedig elégedetlen, 1,356-szor nagyobb eséllyel pártol el az RMDSZ-től, mint aki nem lát változást, és 4,708-szor nagyobb eséllyel, mint az elégedettek.

A részvételre vonatkozó hipotézist tehát mindhárom év adatai alátámasztották, az átszavazásra vonatkozót viszont csak a 2000-es adatok. Mindazonáltal megállapíthatjuk, hogy a magyarság helyzetére vonatkozó vélekedések kapcsolatban állnak a részvételi szándékkal illetve a szavazói döntéssel, az elégedettek nagyobb valószínűséggel mennek el szavazni és támogatják az RMDSZ-t, míg az elégedetlenség lecsapódhat távolmaradásban vagy átszavazásban. A magyar kisebbség helyzete a választóközönség többsége számára fontos politikai téma (*salient issue*), amely a választói magatartásra is hatással van. Az a tény, hogy a megkérdezettek 80–85%-a képes volt véleményt alkotni a kérdéstről, egyben arra is utal, hogy az etnicitással kapcsolatos témák könnyű témák (*easy issues*), amelyek nem igényelnek alapos informálódást és politikai jártasságot, hiszen a választó saját bőrén tapasztalja a dolgok alakulását.

Összegzés, konklúziók

Befejezésként elemzésem eredményeit összegzem röviden, és levonom a következtetéseket a vizsgált témával kapcsolatban.

Dolgozatomban a romániai magyar választók viselkedését vizsgáltam a 2000–2002 között végzett *Etnobarométer* közvélemény-kutatások adatbázisainak feldolgozása révén, helyenként kiegészítve ezt a *Barometrul De Opinie Publică* adataival. Az elemzést a parlamenti választásokon való részvételre és szavazatra szűkítettem, a helyhatósági választásokat kihagyva a kutatásból. Elsősorban arra törekedtem, hogy túllépjek azon a konvencionális bölcsességen (*conventional wisdom*), amely szerint „a magyarok tömbben az RMDSZ-re szavaznak”, hiszen a távolmaradás és az átszavazás jelenségeit a vizsgált csoport vonatkozásában is tényként lehet kezelni. A cél tehát a romániai magyarság választói magatartásáról kialakult kép árnyalása, vagyis a távolmaradás illetve az átszavazás, továbbá a mögöttük rejlő tényezők mélyebb vizsgálata volt. Az elemzéshez felhasznált elméleti és módszertani apparátus kiválasztásakor elsősorban a romániai magyarság különleges helyzetét tartottam szem előtt, ezért az RMDSZ szavazói bázisának vizsgálatát olyan értelmezési keretben igyekeztem elvégezni, amely egyaránt merít a választói magatartás elméleti megközelítéseiből és az etnoregionalista pártok szakirodalmából. A végső célom a távolmaradó, illetve átszavazó romániai magyar profiljának a megrajzolása volt.

A vizsgált 27 hipotézis közül nem mindegyiket támasztották alá az adatfeldolgozás során nyert eredmények. Lipset és Rokkan törésvonalai közül a legerősebb kapcsolatot a vallásosság mértéke mutatta a részvételi szándékkal, illetve a (véltető) szavazói döntéssel, de a hatás csak a nemek szerinti lebontás után volt kimutatható, mégpedig a férfiak esetében. A kevésbé vallásos férfiak mindhárom vizsgált évben nagyobb valószínűséggel vallották magukat határozatlannak, míg a magas részvételi arány 2000-ben a mérsékelt, 2002-ben pedig az inkább vallásosak körében tűnt valószínűnek. Ha tehát a választóvonalat a hetente vagy havonta, illetve az évente templomba járók között húzzuk meg, akkor ki lehet jelteni, hogy a hipotézis, miszerint a vallásosabbak részvételi arányai nagyobbak lesznek, a férfiak esetében beigazolódott. Továbbá az átszavazás is valószínűbb azok között, akik ritkán látogatják a templomot, mint a vallásukat hetente vagy havonta gyakorlók körében, tehát az empiria ezt a hipotézist is alátámasztja. Úgy tűnik, hogy a romániai magyar szavazó számára az egyházak, illetve a gyülekezetek politikai támpontokat is szolgáltatnak, minden bizonnyal meghatározó szerep hárul a lelkesekre, ha nem is a pártpreferencia, de a részvételre való mozgósítás tekintetében. További kutatásokban érdemes lenne vizsgálni a vallásosság kapcsolatát a választói viselkedéssel a lakhely típusa (falu vagy város), az életkor, a szórvány- illetve tömbmagyar területek, esetleg az iskolázottság függvényében, de elképzelhető, hogy a felekezetek szerinti lebontás is gyümölcsözőnek bizonyulna.

A lakhely típusából adódó különbségeket csak az átszavazás vonatkozásában vizsgáltam, a részvételi aránnyal való kapcsolatról ugyanis hitelesebb információkat szolgáltatnak az aggregált szintű választási statisztikák. A kapcsolat csak a 2002-es Etnobarométer esetében bizonyult szignifikánsnak, ebben az évben az eredmények arra utalnak, hogy a városokban nagyobb a valószínűsége az átszavazásnak. De ismét érdekes lenne az elemzést elmélyíteni tekintetbe véve a település magyar lakosságának arányát.

Az osztályhovatartozásról egyik esetben sem lehetett kimutatni, hogy kapcsolatban lenne a részvételi szándékkal vagy a pártpreferenciával. Az a tény, hogy valaki szellemi vagy fizikai munkát végez, nem függ össze azzal, hogy milyen valószínűséggel megy el szavazni, az RMDSZ-re voksol-e vagy valamelyik román pártra. Ezek szerint a romániai magyarságra nem érvényes az, ami a legtöbb nyugat-európai etnoregionalista párt szavazói bázisára jellemző, névlegesen, hogy a munkásosztály alulreprezentált a szavazók körében. Ennek valószínűleg az az oka, hogy a romániai baloldali pártok nem tűnnek vonzóknak a magyar

munkások számára, ami a rendszerváltás után hangoztatott nacionalista diskurzusok és a kommunista örökség számlájára írható.

A Dunleavy és Husbands által leírt három szektoriális törésvonal közül egyik sem mutatott összefüggést a részvételi szándékkal. Az átszavazás vonatkozásában is csak 2000-ben lehetett kapcsolatot kimutatni az alkalmazási szektor és az állami eltartás vonatkozásában. A privát szektorban dolgozók nagyobb valószínűséggel szándékoztak más pártot támogatni, mint az RMDSZ, ami igencsak meglepő, ha például arra gondolunk, hogy a Szövetség támogatta a privatizációt és felkarolta a kis- és középvállalkozások ügyét. További kutatások feladata lesz eldönteni, hogy tényleg releváns-e ez a kapcsolat, vagy pusztán a véletlen műve ez az elméletileg nehezen magyarázható eredmény. Ugyanakkor az állam által eltartottak, akiknek nagy részét a nyugdíjasok teszik ki, kisebb átszavazási hajlandóságról számoltak be, mint az aktív lakosság. Érdekes módon ez nem tulajdonítható feltétlenül az életkor hatásának, mert, amint arra a továbbiakban kitérek, az életkor kapcsolatát a szavazói döntéssel csak egy évben sikerült bizonyítani. A harmadik elemzett szektoriális törésvonal az állami szolgáltatásokat igénybe vevő, illetve az azokkal nem élő csoportok között differenciál. Bár ennek a törésvonalnak több aspektusa is van, dolgozatomban csak a gépjárműtulajdonlást vizsgáltam, de nem találtam összefüggést. A lakáskörülmények vizsgálata kimaradt az elemzésből, mivel a feldolgozott közvélemény-kutatások nem kezelték külön csoportként az állam és a magánszemélyek albérlőit, ami a kérdés szemszögéből egy „összemosott” kategóriát eredményezett.

Az életkor és a részvételi szándék kapcsolatát csak a 2000-ben készült felmérés adatai támasztották alá: kijelenthetjük, hogy az életkor előrehaladtával csökken a határozatlanság és nő a részvételi hajlandóság. Továbbá a 35 éven aluliak és a 35–55 év közöttiek nagyjából ugyanolyan eséllyel szavaznak más pártra, mint az RMDSZ, de mindkét korcsoport nagyobb valószínűséggel teszi ezt, mint az 55 éven felüliek. Az magasabb életkorral tehát a részvételi szándék és az RMDSZ támogatása is erősödik. Ez a jelenség viszont nem magyarázható a szociálpszichológiai modell ama a tételével, hogy a pártosság az idősebb generációk körében erősebb, mivel az életkor és az RMDSZ-re való szavazás kapcsolatát elvárásaimmal ellentétben csak a 2000-es esztendőben sikerült kimutatnom. Nem arról van szó, hogy a pártidentifikáció az életkor előrehaladtával erősödne, hanem arról, hogy a fiatalok egyre inkább elfordulnak az RMDSZ-től, kevesebben tartják a magyarságukból fakadó kötelességüknek, hogy támogassák. Mivel az asszimiláció is szerepet kaphat a jelenség mögött rejlő mechanizmusban, érdemes lenne megvizsgálni a kapcsolat erejét a településen élő magyarság arányának függvényében, ugyanis a szörvényben élő fiatalok jobban ki vannak téve az asszimilációnak.

A két nem választói viselkedésének összehasonlítása arra világított rá, hogy a nők nagyobb valószínűséggel határozatlanok vagy szándékoznak távol maradni, míg a férfiaktól inkább elvárható, hogy elmenjenek szavazni. A 2002-es adatok kivételével a részvételi szándék a nők között elmaradt a férfiak körében mérttől. A romániai magyarságra nem feltétlenül érvényes tehát a nemek választási részvételének Nyugat-Európában jellemző kiegyenlítődési trendje. Ez az eltérés lehetséges, hogy annak köszönhető, hogy a romániai magyar társadalom hagyományosabb jellegű, mint a nyugat-európai társadalmak. Közelebb kerülnénk a megoldáshoz, ha elmélyítenénk az elemzést, elvégezve a település típusa és az iskolázottsági szint szerinti lebontásokat. Továbbá az átszavazásra vonatkozó hipotézist az eredmények megerősítették: a nők és férfiak között nem sikerült szignifikáns különbséget kimutatni arra nézve, hogy az RMDSZ-re vagy más pártokra szándékoznak szavazni.

Az iskolázottság sem a részvételi szándékkal, sem a szavazói döntéssel nem mutatott szignifikáns összefüggést, ami összecseng a pszephológiai szakirodalomban elfogadott állásponttal. A további lebontások sem szolgáltatnak látványos összefüggéseket: a lakhely típusa mellékesnek bizonyult, a nemek szerinti lebontás is csak arra világított rá, hogy az

iskolázottabb férfiak kisebb valószínűséggel vallják magukat határozatlannak és hajlamosabbak részt venni a választásokon.

Bár a részvételi szándék szempontjából a székelyföldiek és a más megyékben élő magyarok között csak a 2001-es felmérés adatai mutattak ki különbséget (az előbbi csoport magasabb részvételt), az átszavazás vonatkozásában 2001-ben és 2002-ben is szignifikáns kapcsolatot találtam: a székely megyék lakosai kevésbé hajlamosak elfordulni az RMDSZ-től. Valószínűleg ismét az asszimiláció és a gyengébb nemzeti öntudat állhat a többi megye magyar lakóinak magasabb átszavazási aránya mögött. A Székelyföld-többi megye felosztásnál sokkal célravezetőbb lenne a tömb-szórvány kategóriákat használni a további elemzésekben, mivel ez nagyrészt kiküszöbölné azokat a torzításokat, amelyek abból adódnak, hogy a Székelyföldön is vannak olyan települések, ahol a román lakosság van többségben, de ugyanígy más megyékben is vannak magyar többségű helységek.

A párttal való azonosulás hatását a megfelelő kérdések hiánya miatt csak *proxy* segítségével állt módomban vizsgálni. A legjobb lehetséges közelítést az RMDSZ-be vetett bizalomra vonatkozó kérdések jelentették, viszont az eredmények értelmezésének súlyos korlátokat szab a vizsgált minták igen alacsony elemszáma. Ennek ellenére az adatok alátámasztották a hipotéziseimet, melyek szerint az alacsony bizalom nagyobb valószínűséggel társul határozatlansággal vagy távolmaradási szándékkal, míg az RMDSZ iránti magas bizalom valószínűsíti a részvételt és a Szövetség támogatását. A bizalmatlanság továbbá gyakran jár együtt átszavazással. Mindazonáltal a bizalom nem egyenértékű a pártidentifikáció fogalmával: vannak arra utaló jelek, hogy sokan csak azért szavaznak az RMDSZ-re, mert még mindig a legkisebb rossz a román pártokhoz viszonyítva. Erre a kérdésre a romániai magyarság körében is körvonalazódó, ám egyelőre még intézményesülni nem tudó politikai pluralizmus körülményei között lehetne igazán válaszolni.

Az adaptálási nehézségek ellenére a pártidentifikációs modell más elemeit lehetett tesztelni a rendelkezésre álló közvélemény-kutatások adatain. A vegyes házasságokról bebizonyosodott, hogy erős kapcsolatban állnak az átszavazással, ugyanis mind azok az egyének, akiknek egyik szülőjük román, mind pedig azok, akiknek házastársuk román, hajlamosabbak az átszavazásra. De a vegyes házasság a részvételi szándékot is meghatározza, főleg a nők között igen sok a határozatlan, vagy az olyan, aki nem kíván elmenni szavazni. A családon belüli asszimiláció irányán túl elképzelhető, hogy egy olyan pszichológiai folyamat is szerepet játszhat ezeknek az egyéneknek az esetében, amely egyrészt a magyar öntudatból fakadó, az RMDSZ támogatásának irányába ható kötelességérzetet (vagy lelkiismeretfurdalást), másrészt a házastárs politikai preferenciájához történő alkalmazkodás készítenését állítja szembe egymással. Ez a konfliktus kognitív disszonanciát eredményez, amelyet a legkönnyebben úgy lehet feloldani, ha az egyén tárgyaltanná nyilvánítja az ellentmondást, vagyis nem megy el szavazni. Ugyanakkor a határozatlanok magas aránya arra utal, hogy a válaszadók szégyellhetik bevallani a kérdezőbiztosoknak, hogy román pártra szándékoznak szavazni, de az sem zárható ki, hogy éppen egy jelen levő (román) családtag előtt nem kívánják hangoztatni, hogy az RMDSZ-re szeretnének szavazni.

Az utolsó változó, amelyet vizsgáltam, arra vonatkozott, hogy mennyire elégedettek a választók a romániai magyar kisebbség helyzetének alakulásával az RMDSZ kormányzati szerepvállalásának idején. Ez a kérdés lehetővé tette a tematikus szavazás lehetőségének vizsgálatát. Az eredmények arra utalnak, hogy a magyarsággal kapcsolatos kérdések könnyű témát jelentenek (*easy issue*), továbbá a választóközönség nagy része fontosnak ítéli őket (*salient issue*), ugyanis azok, akik elégedettek a fejleményekkel, nagyobb valószínűséggel mennek el szavazni és támogatják az RMDSZ-t, míg az elégedetlenség egyaránt lecsapódhat távolmaradásban vagy átszavazásban.

Az elemzés végszavaként megkíséreltem megrajzolni az RMDSZ-től elforduló romániai magyar profilját. (Azért nem fogalmazok úgy, hogy „átszavazó romániai magyar”, mivel a határozatlanság és a távolmaradási szándék sok esetben csak a kérdezőbiztos előtt érzett szégyen által életre hívott szurrogátuma az átszavazási szándéknak.) A profil tehát a következő: szórványvidéken vegyes házasságban élő, 35 év alatti személy, nagyobb valószínűséggel nő, esetleg nem vallásos 35 év alatti férfi.

A szocio-demográfiai változók hatásán túl azonban dolgozatom arra is rávilágított, hogy a pszichológiai tényezők és a politikai témákról alkotott vélemények is hatással lehetnek a választók szándékaira és preferenciáira. Természetesen további kutatásokra van szükség annak elméleti megalapozására, hogy egy olyan erőteljes társadalmi meghatározottság hatását, amilyen az etnikum, a diszpozicionális és attitűd-jellegű tényezők tovább alakíthatják vagy akár felül is bírálhatják. Az imént vázolt szavazói profil ugyan nem mutat túl a szocio-demográfiai változókra építő pszephológián, viszont optimizmusra ad okot az a tény, hogy az elemzésben pszichológiai és a tematikus szavazás elméletéből merített tényezők hatására is sikerült rávilágítani.

Az eredmények alapján úgy vélem, még ha a dolgozatban nem is sikerült sokkal meghaladni az elején idézett „egyezményes” bölcsességet, legalább annyit sikerült ahhoz hozzátenni, hogy a magyarok közül egyesek lehet, hogy mégsem szavaznak majd az RMDSZ-re, ha történetesen nem bíznak meg benne vagy pedig úgy látják, hogy tevékenységéből semmi hasznuk nem származik, hanem lehet, hogy elgondolkodnak azon, hogy szavazzanak másra, vagy egyszerűen maradjanak otthon, esetleg mindezt gondolkodás nélkül, öntudatlanul döntenek el. Dolgozatomat zárószavát pedig Richard Schaefer-től és Robert Lammtól kölcsönözöm: „A szociológusok nem azért fogadnak el valamit tényként, mert »mindenki tudja, hogy úgy van.« Ellenkezőleg: minden információt le kell ellenőrizni, föl kell jegyezni, végül pedig más adatokkal összefüggésben kell kielemezni. [...] A szociológusok eredményei esetenként a köztudaton alapulónak tűnhetnek, hiszen a hétköznapi élet aspektusaira vonatkoznak. Éppen ezért szükséges hangsúlyoznunk, hogy az ilyen eredményeket a kutatók *tesztelték*.⁶⁷”

⁶⁷ RICHARD T. SCHAEFER–ROBERT P. LAMM: *Sociology*. 5th Ed. New York, 1995, McGraw–Hill, 9. o. Idézi SZÁSZ ALPÁR ZOLTÁN: *Politika és társadalom Jjegyzetek a politikai szociológia tárgyköréből*. Kolozsvár, 2001, Egyetemi Kiadó. 38. o.

Könyvészeti jegyzék

BARNES, SAMUEL H.: Electoral Behavior and Comparative Politics. In MARK IRVING LICHBACH–ALAN S. ZUCKERMAN (eds.) *Comparative Politics. Rationality, Culture and Structure*. Cambridge, 1997, Cambridge University Press, pp. 115–141.

CAMPBELL, ANGUS–CONVERSE, PHILIP E.– MILLER, WARREN E.– STOKES, DONALD E. *The American Voter*. Midway Reprint. Chicago and London, 1980, The University of Chicago Press.

DALTON, RUSSEL J. *Citizen Politics. Public Opinion and Political Parties in Advanced Industrial Democracies*. 2nd ed. Chatham–NJ, 1996, Chatham House.

DALTON, RUSSELL J. – WATTENBERG, MARTIN P. The Not So Simple Act of Voting. In ADA FINIFTER (ed.) *Political Science: The State of the Discipline II*. Washington DC, 1993, American Political Science Association, pp. 193–218.

DE WINTER, LIEVEN Conclusion. A Comparative Analysis of the Electoral, Office and Policy Success of Ethnoregionalist Parties. In ^{LIEVEN DE WINTER}–HURI TÜRSAN (eds.) *Regionalist Parties in Western Europe*. London–New York, 1998, Routledge. /Routledge–ECPR Studies in European Political Science, pp. 204–247.

ENYEDI ZSOLT–KÖRÖSÉNYI ANDRÁS *Pártok és pártrendszerek*. Budapest, 2001, Osiris.

GORDIN, JORGE P. The Electoral Fate of Ethnoregionalist Parties in Western Europe: A Boolean Test of Extant Explanations. IN *Scandinavian Political Studies*, Vol 24 – No.2. 2001, pp 149-170.

GRANBERG, DONALD A politikai percepció. In HUNYADI GYÖRGY (szerk.) *Történeti és politikai pszichológia*. Budapest, 1998, Osiris, 400–436.o.

HARPER, MARCUS A.G. Economic Voting in Postcommunist Europe. In *Comparative Political Studies*, Vol. 33, No. 9,(November 2000), pp. 1191-1227.

HARROP, MARTIN – MILLER, WILLIAM L.: *Elections and Voters. A Comparative Introduction*. London, 1987, The Macmillan Press.

IVERSEN, TORBEN: Political Leadership and Representation in West European Democracies: A Test of Three Models of Voting. In. *American Journal of Political Science* Vol.38/1.(febr. 1994), pp. 45–74.

KISS TAMÁS: A politikai szocializáció strukturális szempontjai erdélyi középiskolásoknál. In *Köz–Politika*, 2001/3, 6–12. o.

LIPSET, SEYMOUR MARTIN – ROKKAN, STEIN Cleavage Structures, Party Systems and Voter Alignments. An Introduction. In PETER MAIR (ed.) *The West European Party System*. Oxford, 1990, Oxford University Press. pp. 91–138.

MORROW, JAMES D.: *Game Theory for Political Scientists*. Princeton–NJ, 1994, Princeton University Press.

MÁRTON JÁNOS: *A romániai magyar társadalom sajátos kérdései az RMDSZ 1996–2002 közötti programjaiban és politikájában*. Államvizsga dolgozat. (Babeş-Bolyai Tudományegyetem). Kolozsvár, 2003.

MÜLLER–ROMMEL, FERDINAND: Ethnoregionalist Parties in Western Europe. Theoretical Considerations and Framework of Analysis. In LIEVEN DE WINTER–HURI TÜRSAN (eds.) *Regionalist Parties in Western Europe*. London–New York, 1998, Routledge. /Routledge–ECPR Studies in European Political Science.

NIEMI, RICHARD–JENNINGS, KENT: Issues and Inheritance in the Formation of Party Identification In. *American Journal of Political Science* Vol. 35. No.4 (Nov. 1991), pp. 970–988.

POPKIN, SAMUEL: *The Reasoning Voter. Communication and Persuasion in Presidential Campaigns*. Second Edition. Chicago and London, 1994, The University of Chicago Press.

RUDAS TAMÁS: *Odds Ratios in the Analysis of Contingency Tables*. Thousand Oaks–London–New Delhi, 1998, Sage. Sage University Papers.

SZÁSZ ALPÁR ZOLTÁN: *Political Mobilization of National and Ethnic Minorities*. MA Thesis (Central European University.) Budapest, 1996.

SZÁSZ ALPÁR ZOLTÁN: Etnoregionalista pártok és választóik Nyugat-Európa hat országában. In VERES VALÉR–GYARMATI ZSOLT (szerk.) *Rodosz tanulmányok III. Kötet: Társadalom- és humán tudományok* Kolozsvár, 2001, Kriterion Könyvkiadó.

SZÁSZ ALPÁR ZOLTÁN: *Politika és társadalom Jjegyzetek a politikai szociológia tárgyköréből*. Kolozsvár, 2001, Egyetemi Kiadó

SZÁSZ ALPÁR ZOLTÁN: A magyar kisebbség részvétele a hatalomgyakorlásban. In BODÓ BARNA (szerk.) *Romániai Magyar Évkönyv 2002*. Temesvár–Kolozsvár, 2002, Szórvány Alapítvány.

SZÁSZ ALPÁR ZOLTÁN: *Partide și sisteme de partide*. UBB Cluj, Centrul de Formare Continuă și Învățămînt la Distanță. 2003.

SZÁSZ ALPÁR ZOLTÁN: Recent Developments in Romanian Political Life. In SALAT LEVENTE–ROBOTIN, MONICA (eds.) *A New Balance: Democracy And Minorities In Post-Communist Europe*. Budapest, 2003, Local Government and Public Reform Initiative), pp. 101–111.

SZÁSZ ALPÁR ZOLTÁN: The Electoral Success of Dominant Parties Representing the Hungarian Minority in Romania and Slovakia.’ in *REGIO. A Review of Ethnic and Minority Studies*. (2003) (előkészületben).

SZÁSZ ALPÁR ZOLTÁN: *Politikai pszichológia és választói magatartás. Egyetemi jegyzet*. (Kiadatlan kézirat.) Kolozsvár, 2004.

TÓKA GÁBOR: A választói magatartás kutatása. In *Politikatudományi Szemle*. 2001/3., 105–130. o.

TOPF, RICHARD: Electoral Participation. In HANS–DIETER KLINGEMANN–DIETER FUCHS (eds.) *Citizens and the State*. Oxford, 1995, Oxford University Press.

URWIN, DEREK W.: Harbinger, Fossil or Fleabite? “Regionalism” and the West European Party Mosaic. In Hans Daalder–Peter Mair (eds.) *Western European Party Systems. Continuity and Change*. London, 1983, Sage Publications.

WESTHOLM, ANDERS–NIEMI, RICHARD G.: Political Institutions and Political Socialization. In *Comparative Politics* Vol. 25. No. 1. (October 1992). Pp.25–41.